

Ki Nongrim Litereshor
bad
Ka Jingbishar Bniah

M.B.Jyrwa

Ki Nongrim Litereshor

bad

Ka Jingbishar Bniah

M.B.Jyrwa

Ki Sker

Wat Pep Pule Ia Kane	i
Ka Bynrap - Prof. B.L. Swer	iii-iv
Ki Khyndiat Kyntien - Prof. B. War	v-vi
Ka Stir Thiori-Kritisim - Mr. S. S. Majaw	vii
KA JINGTYRWA	1-4
KI NONGRIM LITERESHOR	5-35
KA JING BISHAR BNIAH	36-49
KI NONGRIM LITERESHOR BAD JINGBISHAR BNIAH	
KAT KUM KI NONGTHOH KHASI 1920-1970	50-146
4.1 - La Thylleng Ka Jingbishar Bniah Ha ka 1920	50-52
4.2 - U Wilson Reade	53-55
4.3 - U Edrenel Chyne	56-66
4.4 - U Woh (October 1929)	67-68
4.5 - U Sydney Evans	69-74
4.6 - U Soso Tham	75-83
4.7 - U Owen Rowie	84-95
4.8 - U H. Elias	96-108
4.9 - U Primrose Gatphoh	109-113
4.10 - U D. Nihon Sing Wahlang	114-119
4.11 - U Soren Khorigsit	120-125
4.12 - U F. M. Pugh: U Radbah Ka Thoh Ka Tar	126-146
KA PAR JINGTIP	147-154

Design & layout by Mang Computers, Dum Dum Rd, Nongthymmai.
Shillong - 793014.

Printed at Labanya Press, Guwahati.

First edition 2002 - Copies 500

WAT PEP PULE IA KANE

Ha kaba sdang, nga kwah ban iatbub lypa don aiu ha kane ka kot. Don ar tylli ki bynta kiba kongsan. Kaba nyngkong ka don ha ki lynnong 1 - 3. Kane ka long ka jingpyrsbang ban bub beit bad ryntib ia ki lynti prat (approaches) kiba don bad ialam ia ngi sba ki nongrim litereshor bad jingbisbar bniab. Dang don kiwei pat ki lynti prat kiba ngam sbym kyntbup hangne. Lebbe yn sa leh ia kata hadien lada u Trai Kynrad u pynsbait bor ia nga.

Ka bynta kaba ar ka don ha ka lynnong kaba 4. Kane pat ka long ka jingpyrsbang ban sot ia ki mat kiba donkam kiba ki nongthob ha pber ki bubrieb ha ki jingthob jong ki - ki mat kiba dei ki nongrim litereshor bad jingbisbar bniab. Pbin lap hangne shibun ka jingiaiban ia kijub ki mat. Nga la shim ia ki kat kumba ki paw ha ki jingthob, bad ki jingkyntbub na ka liang jong nga ruh ki long baba dei ba dei ka jingiaiban ia kajub. Ka dau ha lyndet kane ka long ba nga la thob halor ki jingthob ha ka rukom kaba long lyngkhot lyngkhot. Kane ka bynta kam sbym dei ka tyrko halor ka jingsan jingroi jong kane ka tnat pule, namar kaei kaba nga la leh ka long ban sbu bub beit bad kyntbub rub katto katne halor kiei kiei kiba kito ki nongthob ha kito ki snem ki la thob halor kane ka bynta, kata ki nongrim litereshor bad jingbisbar bniab.

Nga la shim ia ka snem 1920 kum ka snem ha kaba kane ka tnat jingpule ka sdang thylleng bad ka snem 1970 kum ban pynkut ia ka phev snem ha kiba ki jingthob u F. M. Pugh ki kut. Ha ka jingshisba ka jingthob kaba khatdub ba u F. M. Pugh u pynmib ka long 1968, bynrei ngam sbym bub ia ka kumta. Nga la sbu thob 1970 kum kaba kut jong ka phev snem.

Nga pdiang sngewbba ia ki jingkyntbub bad jingbisbar bniab halor kane ka jingtrei na kino kino ki nongpule. Kiba kum kita kin iarap ia nga ban iobi ia kaba ngam sbym iobi.

Ngam lab kblem da pynpaw ia ka jingsngewngub kaba kbraw ia I Mrs. S. Pugh, Chairman jong ka Jeebon Roy Memorial Institute iba la sbah ia nga ban pule ia kito ki kot kbubor Khasi kiba rim na kiba nga la iob ia kito ki jingthob kiba dei ki jong u Mr. Wilson Reade, U Poet bad U Wob. Ka jingkylluid mynsiem jong I ka la pynsblur shibun eh ia nga.

Nga sngewngub ia I Bab Banri Rynga iba la pynwad sbitom na Synod Office, Sbillong ia ki kopi jong 'U Nongialam Khristan' na kiba nga lab ban iobi ia ki jingthob u Sydney Evans halor ki phang ka mitar bad ki jingrwai. Ka jingsngewngub ka leit sba I Bab Maurice G. Lyngdoh na iba nga la iob katto katne ka jingtip kaba ia dei bad u Owen Rowie.

Nga pynpaw ia ka jingsngewngub kaba kyrpang ia I Prof. B. L. Sver bad Prof. B. War (Khasi Dept. NEHU) bad ia I Mr. S. S. Majaw (Khasi Deptt. Synod College) namar ki jingkyntbob ba kordor ba ki la ai halor kane ka kot. Ka jingpynlut por jong ki ban pule ia ka kot shuwa ba kin ai jingkyntbob kam long ka kam kaba rit. Nga sngewngub eb ia ki barob lai ngut.

Ka iing jong nga, kyrpang eb I Rev (Dr) J.F. Jyrwa i la long ka jingkyrshan bor bab ia nga ba kaba thob bad pyndep ia ka. Lada kblem ka jingiaipynsblur na I bad na ka iing bi barob kawei ngan jin da la lwait ba shiteg lynti. Ka jingiaishab u kbun jong nga u Andrew ban type ia ka manuscript ka la long kawei kaba nga da sngewngub eb. Hynrei ka jingpynsbait bor kaba kyrpang eb ka wan na u Kynrad jong nga u Blei ba u Jisu Kbrist. Sha u ka nam ka burom barob ka leit.

Ha-Sharing Cottage,
Lumbhalang, Nongthymmai
Shillong - 14.
May 23rd, 2002.

Khublei,
M.B.Jyrwa
Khasi Dept. NEHU.
Shillong.

KA BYNRAP

Ka kot Ki Nongrim Litereshor Bad Ka Jingbishar Bniah ka dei sa kawei pat ka synniang kaba i Dr. (Mrs) M. B. Jyrwa i la pynnoh sha u thiar u sup ka thoh ka tar Khasi. Lehse ngam da donkam ba ngan bun ktien shuh balei i ai kyrteng ia ka kot kumta khamtam lei lei ha ka jingiadei bad ka tnat pule ba ki khot ha ka English "literary theory and criticism" namar i Dr. M. B. Jyrwa da lade hi ha "Ka Jingtyrwa" jong i, i la plaid bha ia kata ka phang.

Ngim bakla ban ong ba dei u Prof. H. W. Sten uba la sdang ban ai ksai bad thoh ruh ia kane ka tnat-pule lyngba ki kot kiba bun jait ki jong u. Na ine i phylliah ding la nang pynrhem shuh shuh naduh ba la plie ia ka Khasi Department ha ka North Eastern Hill University ha ka snem 1981 ha kaba la pyrsad shuh shuh ia ka ding da kiwei pat ki nonghikai bad nongthoh kiba la batai bad pynshai kaei kata ka "literary criticism" *ym* dei eh ia kata kaba ki ong ka "literary theory" ha ka jingiadei bad ka thoh ka tar Khasi. Kum ha kata ka por ki nongthoh ia ka "literary criticism" ki shah kynnoh ba ki dei tang ki "nongwohkjat" bad kiba sdang ban "batai stad" kumno ban "thoh". Nga phla ba nga dei uwei uba la long u sohpdung ha kata ka jingshah siat khnam. Hynrei lehse ha ka jingkhylung jong ka kam ha kane ka tnat pule jong ka litereshor ha kata ka por, bad kim da sngewthuh bha kaei kata ka *criticism* bad kaei ka kamram jong ka, bad shuh shuh lehse, kaei ka "mationg" jong ka. Kaei kaba i nongthoh jong kane ka kot i la sot na ka jingthoh jong nga ka ia dei eh kum ka jingkdew lynti ia ki nonghikai ia ka Khasi kumno ban hikai ia ka litereshor ne ha ka English ba ki ong ki *literary approaches towards teaching of literature*.

Niuma, nga la kum kdat khyndiat na kaei kaba nga dei ban ai kynthoh. I Kong Mum (kumba ngi khot ieit ia i) mynta ka khep i la trei ratbah bad sei pyrthei bluit ia kane ka kot lyngba ka jingpule bad ka bishar-bniah jong i ia ka litereshor ryngkat bad ka jingshem, jingiakynduh jong i ruh ha ka kam hikai. Kat kum ka jingiohi jong nga, i nongthoh i la pyrshang la ka bor ban batai pynshai ia kane ka tnat pule kaba i kumba ka dang donkam bha ban pynbha, pynshai, pynryntih bad pynjanai ha ki liang baroh. Nalor kata i la thir la thain bha ia ka jingkyntbob ki myllung Khasi kumno ki ioi, ki sngewthuh bad sngew shaphang ka poitri. Dei halor kine ki jingkyntbob jong ki (wat lada ngim sngew lah ban niew ia ki

kum ki *kritik* ha ka dur kaba shisha) ba ngi sngewthuh ba ki don ia ki sap-tyndrai ban 'thaw' ne siañdur ia ki jingkynthoh bapher jong ki kam ki *creative artists* haba ngi shem haba ki lum lang ia ki snap ki skor ba ka *literary work of art* ka dawa kum ka jingmutdur ba sboh, ka jingiohi jngai bad rngai, ka jingkie ka dohnud, ka bor jabieng lyngba ka jingpeiba ka jingmut jingpyrkhat bad ka jingpynshong dor ba shisha halor kaei kaba ki iashem ia kynduh ha ka jingim. Dei lehse na kine ki daw ba ki nongthoh jong ngi kum ki *Creative Writers* ki sngew ba ki don kata ka jinglaitluid ha ka jingmut jingpyrkhat bad ka jingsawang ha ka jingkie ka dohnud ba ki jingtrei jong ki ki tuid arsut khlem shah kdong noh da ki mawlong mawteh ha ka lynti ia id jong ki.

Niuma, kaei kaba i Kong Mum i la ngam kham jylliew bha ka dei ha ka thwei jong ka poitri namar imat ba kham bun na ki nongthoh kiba la kren ei ei shaphang ka poitri ki dei ki myllung. Ka jingbishar bniah halor kine ki jingkynthoh ka long da shisha ka jinglam lynti bad jingiarap khamtam eh ia ki *research scholars* kiba kwah ban plaid shuh shuh ia ka *Khasi literary criticism*. Hynrei, kum uwei na ki nongthoh poitri, ia ka shat-jingmut ba ka "theory of literature/literary theory ka dei ka nongrim kaba kyrshan ia ka litereshor" kaba ngi shem ha "Ka Jingtyrwa" nga ieh ha ki nongpule ban pynnoh hi ia ki 'sai sawar.

Khatduh nga dap da ka jingkyrmen ba i Kong Mum in nang iai bteng ia ka kam thoh kam tar jong i na ka bynta ka jingroi jingiar ka litereshor Khasi ha ki por ki sngi ba dang wan.

Tang ka kitbok kitrwiang.

August 28th, 2002.

Khublei,

Dr. Bevan L. Swer

Professor & Head,

Department of Khasi,

North Eastern Hill University,

Shillong.

KI KHYNDIAT KYNTIEN

Nga la pule ia ka jingthoh jong i Dr. M.B. Jyrwa ia kaba i la ai kyrnteng *Ki Nongrim Litereshor bad Ka Jingbishar Bniah 1920 - 1970*. I Kong Mum (kumba ngi khot ieit ia i) i la phiah ia kane ka jingtrei ha ki lai bynta, kata ki bynta kiba iadei bad ka *Literary Theory*, ka *Literary Criticism* bad ka history jong kitei ar ha ka Khasi naduh u snem 1920 haduh u snem 1970. Ha ka bynta ba nyngkong i la kdew kyrpang ia ka jingbatai halor ka *Litereshor* ba la ai da kiba bun ki nongthoh, khamtam ki jong ki English. I la tai ia kane halor kine ki mat: (a) Kaei ka litereshor (b) Ka *Litereshor*: Ka jingpyndonkam kyrpang ia ka ktien (k) Ka *Litereshor*: Ka pyrthei ka jingmutdur (e) Ka *Litereshor*: Ka shong ha dor jong ka (g) Ka *Litereshor*: Ka bynta ki nongpule. Ha ka bynta kaba ar, i nongthoh i la tai sani bha halor ja jingbishar bniah (*Literary Criticism*) bad ruh halor ki rukom bishar bniah bapher ba la ju pyndonkam da ki kritik.

Ka bynta kaba lai ka long ka jingkordor eh namar hangne, i nongthoh i la buh beit buh ryntih ia u synniang ki nongthoh Khasi jong kine ki phew snem ba la jied sha kane ka tnat-pule. I la bishar bniah bin-pa-bin halor iwei pa-iwei na ki khatwei ngut ki nongthoh Khasi ha kaba kiba bun na ki hi, ki la jied ban thoh halor ka poitri. Tang lai ngut napdeng jong kitei ki nongthoh ki la jied ban tai ruh halor ka drama, kata u H. Elias, u Owen Rowie bad u F. M. Pugh. Na kane ka kot, ngi lah lehse ban ong ba kine ki phew snem ki long ka aiom jong ka poitri ha ka *history* jong kane ka tnat-pule.

Shuh shuh ruh ha kane ka kot, i nongthoh i la batai bad jer kyrnteng Khasi ia ka *Literary Theory* da "Ki Nongrim Litereshor". Nangta ha ka lynnong kaba lai, i la tyrwa ban ai kyrnteng Khasi ia ki kam bapher jong u kritik, kum 'tyrko' na ka bynta *analyse*, 'kubur' na ka bynta *appreciation* nalar kiwei de. Kine ki long ki jingtyrwa jong i nongthoh bad ka shong sa ha ki longdien ban sani, ban tyntjuh bad ban rai la yn pdiang, kyntait ne tei shuh shuh halor jong ki.

Hadien ka jingkhlad noh jong u Prof. H. W. Sten, la ðuna shibun eh ki jingthoh halor kane ka tnat-pule bad nga sngewkmen shibun ban iohi ia ka jingbteng pat ia ka da kane ka kot. Nga kyrmen ba i nongthoh in dang ia id shaphrang ha kane ka jingtrei jong i, khamtam eh ban lum ban lang ia ki jingthoh halor kane ka tnat-pule ba la noh synniang da ki nongthoh Khasi ha ki phew snem ba dang sah jong ka spah snem ba la leit.

Nga ai ka jingkyrkhu kyrdoh ia i nongthoh ba in nang ioh ka bor met, ka bor pyrkhath bad ka bor mynsiem ban iai kyntiew ia la ka thoh ka tar ha ki por ki ban dang wan.

U Blei un kyrkhu ia phi, Kong Mum.

August 23rd, 2002.

B. War
Professor,
Department of Khasi,
North Eastern Hill University,
Shillong.

KA STIR THIORI-KRITISISIM

Nalor jong u H. W. Sten uba la pyrshang nyingkong eh ban prat phang halor ka histori jong ka jingbishar bniah, mynta sa shi wat kynti pat ngi ioh pdiang, kum ki para nongpule, ia kajuh ka jaid histori ba la kha dei por na ka jabieng i Kong Mum B. Jyrwa.

Kam long toi kaba suk, kaba jem, ban bah wait prat ha ki stir lyngkha ba thain ba jwat jong ka Bishar Bniah khamtam hapoh ka juk ba sanphew snem. Hangne nga iohi ba ia ki ain ki kanun thoh histori la pynshong nongrim ha ka mynsiem jong u nongthoh, kumba la ong u Hegel. Na ka pneh jong ka literature la kha ia ka jingbishar bniah (criticism) bad na ka jingbishar bniah la pynkha ia ka theory. Ka jingtyllun jong kine baroh ha pneh jong ka por, la jan bad jngai kumjuh, ka pynkha ia ka histori jong kano kano na kine.

Hynda kumta, donkam eh ia ka mynsiem jong ka ne u nongthoh. Ka histori namarkata ka pynphalang ia ki rul ki ain kiba i dei bad i donkam ban don, ki dur ki dar, ki lat lat ba tuid ne tyllun suki bad sted, nalor kiwei kiwei de ter ter. Ka jylli jong ka Bishar Bniah ka kham lah ban shong bishar halor ka thiori. Hangne ruh la nang bteng shuh ia u kynjri ka histori.

Haba phai khyndiat sha kane ka kitab *Ki Nongrim Litereshor Bad Ka Jingbishar Bniah (1920-1970)*, I Nongthoh i la pyndep la ka bhah bad la ka kamram na ka bynta ka thoh ka tar ha ka jaitbynriew. Khlem pep, in sa nang bteng shuh ia ki laiphew snem ba sah jong katei ka spah snem. Da kane ka jingtrei shitom, kito ki symboh ksiar ba sah syllai, ba la ju shong lynrum lynrah lyngkhot lyngkhot hangne hangtai, hynrei mynta ynda la pynshong pyndait lang ia ki ter ter, ki la man pynlong ia u kynjri ba itynnad bad ishongkun. Mynta te, ka thiori ka la sdang khielung bad thylleng, katba ka Bishar Bniah ka la ieng rasong rangbah jwaiñ.

Khublei shibun Kong Mum. Kum ka jaitbynriew, ngi dang iai kitbok kitrwiang ba phin nang sei shuh ia ki hira kordor na ki syrtap ka litereshor.

August 27th, 2002.

S. S. Majaw
Head of Khasi Department,
Synod College,
Shillong.

KI NONGRIM LITERESHOR

Ki Snap Ka Nongrim

La kdew sha khmat ba don saw tylli ki nongrim halor kiba ka litereshor ka ieng. Hynrei kaba nyngkong eh kaba ngi dei ban iohi ka long ba ki nongrim kim long tang saw kumba la kdew haneng hynrei ba na kitei saw lah ban mih sa shibun bah kiwei pat. Ki nongrim ka litereshor ki kynthup lut ia baroh ki jingbatai kiba dei ia ka jinglong, ka bynta bad ka kam ka litereshor. Ki kynthup ia ki jingsngew, jingshem, ia ka jingbthei ka jingsngew ka dohnud ne ka thir ka thain ha ka mut ka pyrkhata u nongthoh ha ka jingiadei bad ka pyrthei mariang ne briew ha sawdong jong u, hano u pynsngew ia kine bad da kano ka jingthmu u leh ia kata. Ha kiwei pat ki kyntien, ki nongrim ka litereshor ki dei baroh ki nongrim halor kiba ki nongbatai ia ka jingkylli kaei ka litereshor - ki ieng. Ka litereshor kam kup tang ia kawei ka dur ne jinglong, ki kam jong ka ruh ki bun, namarkata ka jingkylli kaei ka litereshor ka don shibun ki jubab. Kiba jubab ia kane ka jingkylli ki lah ban leh kumta na ki liang kiba pher ba pher kat kum ka jingsngewbit jong ki, kat kum ka bynta kaba ki khein ka kham donkam ne kham shah dong ban ia kiwei, te kumta ka jubab uwei ka pynhun ia u bad ia katto katne kiwei kiba kum ma u katba ha kajuh ka por ka pyndukha ia kiwei kiba ka jingsngewthuh shaphang ka litereshor ka pher na ka jong u. La ki jubab hi kim pynhun ia baroh pynban ki dei hi ki nongrim lada ki kren ia kiei kiei kiba kham bun na ki litereshor ki long.

Kane ka bynta - ki dei hi ki nongrim lada ki kren ia kiei kiei kiba kham bun na ki litereshor ki long - ka pynpyrkhat ia ngi ba ka nongrim litereshor hi kam dei tang kawei ka jingong kaba dei beit sbiak ia ka litereshor hynrei shibun ki jingong ne jingkdew kiba ia dei bad ka litereshor ha ka jinglong kyllum jong ka. Nga pyndonkam ia ka kyntien kyllum ha ka jingmut jong ka jingiadei lang. Ka 'jingiasyriem' lehse kan kham long kaba biang ban batai ia kaba nga mut. Haba bishar bniah ia ki litereshor ngi lap ba ym baroh ki don kajuh ka jinglong hynrei baroh ki ia syriem ha ki liang bad syrtap ba pher ba pher. Kum ka nuksa, ki litereshor kim lah ban mih na ka suda; ki dei ban mih la kumno kumno na ki briew ha ka imlang sahlang, na ka rukom pyrkhata kaba u nongthoh kum u dkhoh ha ka imlang sahlang u long shi bynta. Ki nongthoh ki lah ban thoh ia kaba ka imlang sahlang hi baroh kawei ka sngew khluh, lane ki lah ban thoh kaba pher, lehse kaba mar pyrshah bad kaba don ha ka imlang sahlang. Pynban la ka pher katta, kata kaba ngi ong 'ka pher' ka mih hi na ka imlang sahlang. Dei ynda haba pynshah ia ka mar khmat bad kata kaba

la don lypa ha ka mut ka pyrkhath ha shnong ha thaw ba kata ka sa long u dieng kot da uba la thew ia ka jingpher ne jingthymmai ne jingkyria na kaba ju long jong kata kaba u nongthoh u pynsgew. Te phi iohi, u nongthoh um lah ban kiar na ka pyrthei ka mariang, na ki briew bad na ka rukom pyrkhath kaba don ha sawdong. Kane ka long kaba shisha ha baroh ki litereshor, bad ka dei kane kata kaba ngi ong ba ki litereshor ki ia syriem salonsar. Kane kaba la kdew haneng ba ka litereshor kam mih na ka suda hynrei na ka imlang sahleng etc. ka long ha ka hi ka nongrim kaba kiba bun hi kin pdiang, bad wat kito kiba kum u Wordsworth kiba batai ba ka poitri (litereshor) ka dei ka jingtuid kaba mih na ka jingdap miar kaba ha ka dohnud ruh kin hap pdiang. Kum kine ki nongbatai ki kham peit ia ka litereshor na ka liang u nongthoh shimet, pynban ki jingshlei ha ka dohnud ki mih borabor khamtam eh na ka jingiatyngkhuu ka sañ pyrkhath jong ka imlang sahleng bad ka jong u nongthoh shimet.

Ka nongrim ka litereshor kum ka jingwad ia kaba ia syriem ne ia kaba pdeng ha ka litereshor ka la sdang naduh na u Aristotle ha ka *Poetics*. Ka kyntien *poetics* hi ka mut ka nongrim jong ki *art* kiba ka litereshor ka long kawei. Kane ka kyntien ka long ka jingkdew ne jingbatai ia ki snap kiba donkam eh hangta. Ka nongrim litereshor, namarkata, ka dei ka jingbatai kaba dei ia ki snap kiba donkam eh ha ka litereshor. Ka *Poetics* u Aristotle, ka long kumta. Hangto ngi iohi ba u Aristotle um shym kren shaphang kawei ka litereshor kaba kyrpang hynrei shaphang ki snap kiba dei ban don ha ki poitri ba pher ba pher. Kawei na ki snap kaba la kylla long ka nongrim litereshor kaba rim eh ka long ba baroh ki poitri (Epik, Shempap, Biria, Dithirambik) ki jingput da ka besli ne jingtem ksai ki long ka jingpyrthuh bud ia ki kam jong ki briew. Ka jingpyrthuh bud ka lah ban pher kawei na kawei. Ka shempap ka pyrthuh ia ki kam jong ki briew kiba khraw kiba don kyrdan kiba u paid babun ba lang u peit kum sha kiba ym lah kynjoh, katba ka biria pat ka pyrthuh ia ki kam bad jingjia ha ka jingim jong ki briew kiba kham poh ban ia ka longbriew manbriew paitbah. Hynrei ka jingpyrthuh bud ka long pdeng ia baroh ar. Ngi iohi shibun ki jingkdew u Aristotle ia kiwei pat ki poitri naduh u Homer Sophocles, ki Megarian na Sicily, ki Dorian jong ka Peloponnese, hynrei kine baroh kiba u kdew ki long tang ki nuksa ha kiba u pyndei ia ki jingbatai jong u halor ki snap ba pher ba pher ba ka poitri ka dei ban don. Lynda ka la long kumne, ka *Poetics* kan nym da la long ka Kitab shaphang ki nongrim ka litereshor hynrei ka jingbishar bniah pynban. U Aristotle u phiiah ia ka poitri kat kum ka jait ha ka nongrim ka jingiasyriem kaba kawei kawei ka jait ka dei ban don. U pyniapher ia ka shempap na ka epik bad na ka biria ruh kat kumba kawei ka pher, ne syriem na kawei pat.

Ka *Poetics* u Aristotle ka pyndap sha ka thiar ka jingtip da kaba ai

ha ngi ki atiar lyngba kiba ngi lah ban bishar bad sngewtuh balei katto katne ki litereshor ki sngewtynnat katba katto katne pat kim long kumta. U synñiang ba u Aristotle u la noh u long ba wat la ka jingkren jong u ka long khamtam halor ka poitri pynban kiei kiei kiba u la kren ki long kiba lah ban pyndei sha ki bynta jong ka litereshor, kata, ha ka poitri drama bad wat ha ka nobel. Lada ngim shym la don ki kot kum *Ki Snap Ka Bishar Bniah, Shaphang Ka Novel, Ki Snap ka Novel*/kiba long ki nongrim litereshor bad kham kyrpang eh halor ka nobel ngin jin da la long shisha kiba duk ha ka thoh ka tar ha kane ka liang. Hynrei kano kano ka nongrim ka lah ban neh ban sah tang katba dang sah uta uba tyrwa ia ka. Lada jia ba ia ki jingtyrwa ym shym la pdiang paitbah, kata ka jingtyrwa ka shu neh shu sah tang ha ki sla kot hynrei lada la pdiang ia ki da kiba bun, kata ka jingtyrwa ka lah ban sah bun bun snem wat pateng ka pateng kumba la long ka *Poetics* u Aristotle. Ka jingpdang da kiba bun ka long, namarkata, ka daw bah kaba pynneh pynsah ia kano kano ka jingtyrwa bad kaba pynkylla ia ka jingtyrwa sha ka nongrim.

Balei kiwei ki pdiang paitbah ia ka jingtyrwa? Ka jingsngewdei, bad jingsngewiahap jingmut bad kita ki jingpyrkhath, ki nia ki jutang ha ka jingtyrwa ka kyntur sha ka ban ia pdiang paitbah. U Aristotle u tyrwa ba ka plot ka dei ka mynsiem jong ka shempap, kata, ba ka long kaba pdeng bad kaba donkam eh. la kane, ong u J.S. Shangpliang ha *Ki Snap Ka Novel* (1991) la don bun ki kritik kiba la pyrshang ban batai thymmai, hynrei la ki pyrshang kumta kim lah lait satia na kaba pdiang ba ka plot ka long kaba donkam eh ha ka shempap, epik bad wat ha ka nobel ruh. Kumta ka nongrim ba la buh u Aristotle shaphang ka plot ka neh ka sah haduh mynta. La pdiang ia kane kum kaba shongnia eh da kiba pule ne bym shym pule ia ka dulir tynrai ka *Poetics*. Namarkata, ka jingjop jong kano kano ka jingbatai kam shong ha ka hi hynrei ha ka jinglong ba lah ban pyndonkam ia ka ynda haba la pyndei ia ka sha ka litereshor ha la ka jong ka jong. Kane ka mut shuh shuh ba ka nongrim litereshor ba bitnam ka dei ban long kaba ai jingshai halor kiei kiei kiba kiwei kiba ha shwa jong ki kim shym pyrkhath ba ki long kiba donkam. Ka nuksa kaba ngi lah ban shim ha kane ka long ka nongrim kaba u Coleridge u pynieng na ka bynta, ka poitri. U Coleridge u ia mynjur lut bad kaba u Aristotle u kren shaphang ka poitri, hynrei u iohi shuh shuh ba ka poitri ka mih na shapoh, na u nongthoh hi, ki dur baroh kiba paw bad kiba u nongthoh u pynsan ha ka poitri ki mih bad kyrsoi na ka jingshemphang jong u, ia kaba u la pynroi pynsan bha. Namarkata haba u Coleridge u kylli ia lade ia ka jingkylli: kaei ka poitri, u la jubab da kaba ong ba ka dei ka jingshemphang kaba san na lade hi. Kane ka pynpaw shai ba ka poitri, ha u Coleridge, ka dei kata ka jingmih kaba mih na kaba u myllung u pyniasnoh da kaba khniot lang hajuh ia ki phngit pyrkhath baroh ha ka kor sañ ba khraw

kaba u Coleridge bad ki lok jong u ki khot ka jingmutdur. Kane ka jong u Coleridge ka tam ia kaba u Aristotle u ong ba ka poitri ka kyrsoi na ka jinglong tynrai u briew kaba paw lyngba ar tylli ki jinglong (i) ba u briew u long u nongpyrthuh bud naduh khynnah khunlung bad (ii) ba u briew u long uba shait pyrthuh eh khamtam ban ia uno uno uwei pat u jingthaw. Katba u Aristotle u pynshong lynggeit ha ka jinglong tynrai u briew, u Coleridge u shim na kaei kaba u briew u leh halor kata ka jinglong tynrai ban thaw / thoh poitri.

Ka kam jong ki nongrim litereshor ka long ba ki ai ha ngi ym tang ia ki atiar hynrei ia ka jingiohi shai kdar bad ka bor ban bishar ym tang lyngkhot lyngkhot ia kawei ka litereshor hadien kawei pat, hynrei ban sngewthuh shai kdar ia ki jubab kiba ia dei bad ki jingkylli kaei ka litereshor, kumno ngin ithuh ia ka, kumno ka pher na kiwei pat ki para kot para sla kiba dei ia ka histori, saians bad kiwei kiwei.

Ki nongrim litereshor ki pher na ki nongrim ba dei ia ka saians. Ha ka saians ka jinglong nongrim ka sdang na ka jingtharai. Haba la pynshisha ia ka jingtharai kata ka jingtharai ka kylla long ka nongrim kaba neh ba sah skhem kumta tad haduh ynda pynshisha da kumwei. Ha ka litereshor ka nongrim kam donkam ban da ioh jingpynshisha ei ei. Katei ka nongrim ba la kdew haneng ba ka litereshor ka dei ka jingpyrthuh bud ia ki kam ha ka jingim ki briew kam jah kam duh tang namar ba don kiwei pat kiba batai noh da kumwei. Ka jingshisha ha ka litereshor ka long ba ka jingbatai kaba rim bad kaba thymmai ki ia iaaid lang. Ka lah ban long ba kawei ka kham iaaid kam ha kawei ka juk bad kawei pat ha ka juk kaba kham hadien, hynrei ka jingran dien ne jingtur sha khmat jong kawei ka nongrim kam pynduh pynjah noh ia kawei pat. Ka daw ha lyndet kane ka long namar ba ki nongrim litereshor kim long kiba khang dam kumba long kiwei pat ki tnat jingpule. Kito kiba khang dam kim shah ban batai palat na ki mat kiba la buh lypa na ka bynta kata ka jingbatai. Ki jingbatai ha ka litereshor kim khang lad ia kiwei pat ki jingbatai la na kijuh ne kiwei pat ki mat. Ha kawei ka liang ki ai lad ba ka jingtbit jingproh jong u nongthoh kan paw. Ha ka liang ka drama ngi iohi kumno u F.M. Pugh u thoh shaphang ka jingpyrshah jong u ia ka jingdon sah ka khoros ha steij. Ka jingdon ki sonnet kiba ngi ong ka Petrarchan sonnet bad ka Shakespearean sonnet ka pynpaw shai ba ki dustur bad nongrim thoh sonnet kim bud beit tang ia kawei. Ki nongrim litereshor ki bun bad ka jingbun jong ki kam pynlong ia ki ki bym larkam. Ha ka jingshisha ka jingbun ka iarap ban pynbun ia ki mat ki dong na kiba lah ban peit ia ka litereshor. Kane ka mut ba haba peit ia ka litereshor ngin ym peit ia ka tang na kawei ka mat hynrei na kat ki mat ki dong baroh ba ngi ioh lad ban leh kumta. Kane ka pyniar ia ka jylli jong ka dephineshon ia ka litereshor bad ka jingiar hi ka ai ha ka ka jinglong kaba khlup bad kaba lah ban kdup

hapoh jong ka ia shibun kiei kiei. Ka daw balei dei ban pyniar ia ka jylli kumne ka long namar ka kyntien "litereshor" ka long ka kyntien, kumba la kdew sha khmat, ka bym shah ban batai da kaba suk. Kane ka long kyrpang ruh namar ba uwei pa uwei u riew pyrkhata uba pyrkhata sani halor ka litereshor u peit bad shim khamtam eh tang na ki mat ne ki dong kiba u ha lade u kham sngew shoh jingmut. Ngim dei ban klet ba ka jingjied ia ki mat pyrkhata ka shong eh ha ka saiar pyrkhata kaba u hi u la lum lang ha lade bad kat kum ka sap peit thuh kaba u hi u don jingmut bad kiwei pat lyngba ka jingiaphylliew jingmut bad kiwei pat lyngba ka ktien ka thylliej, ka kren ka khana ne khamtam eh ka jingpule. Te kumta la ka lah ban long ba ki riewpyrkhata ki kren ia kijuh, pynban kim iohi kumjuh ia kita kiba ngi ong ki dei kijuh. Na kane ka daw, ngi lah ban kren da kaba skhem halor ka jingshisha ba ki nongrim litereshor kim ia kyndang markylliang, hynrei ki ia pyndap dong lang bad ki ai ha ngi ka jingsngewthuh kaba pura halor kane kaba ngi ong ka litereshor. Kaba ngim dei ban klet ka long ba ngim lah da lei lei ruh ban batai lut ia ka jinglong ka litereshor tang da kawei ka jingbatai.

Ki nongrim litereshor kim ju sah sah kumjuh, ki roi katba nang mih ki riewpyrkhata ki riewpynshongnia bad katba ka por ruh ka nang iaaid. Ka jingroi ka lah ban long na kaba ki riewpyrkhata ki ai ki jingbatai thymmai ia ki kyntien kat kum ka jingiohi, jingsngewthuh bad jingsngewdonkam. Ka kyntien *mimesis* na kaba ngi ioh ia ka jingmut jong ka 'jingpyrthuh bud' ka long kaba la pyndonkam lypa da u Plato. Ha u Plato, ka jingmut jong ka ka long kaba poh shi rukom namar ka thew ia ka jingpyrthuh bud kaba la kynriah haduh lai kab na kaba 'shisha'. Kaba 'shisha' kat kum u Plato ka dei ka 'aidia'. Kane kam ju kylla, ka iaineh bymjukut bad ka long kaba nyngkong ia kaba u myllung, nongdro bad nongoh dur ki pyrthuh bud ha ki kam jong ki. U Plato u ai nuksa da ka jingthiah bad ong ba ka aidia shaphang ka jingthiah ka long kaba shisha, kaba nyngkong, kaba la ai da u Blei. Kane ka mut bad thew ia ka jingsngewthuh kaba ngi don shaphang ka jingthiah. Kane ka aidia ka iarap ia ngi ban ithuh ia ka jaka thiah bad ban khot ia ka ka jingthiah la la shna pher katno katno ruh. Kat kum kane, ka jingthiah ba la shna u misteri da kano kano ka tiar (dieng, seij, nar, etc.) ka long ka jingpyrthuh bud ia ka aidia. Ka aidia ka long kaba nyngkong, bad ka jingthiah ba la shna ka long kaba ar. U nongthoh litereshor haba u thoh shaphang ka jingthiah u batai ia ka kat kum ka dur jong ka kaba u iohi ha ka jingmutdur jong u ia kata kaba la thaw da u misteri. Namarkata, ka jingthiah ha ka litereshor ka long ka jingpyrthuh bud ia ka aidia tangba ka jingpyrthuh kaba la jngai haduh lai kab bad na ka daw jong kane ka jingpynkynriah jngai na ka jingshisha, u Plato u pyrkhata ba ka jingpyrthuh bud ha ka litereshor kam long kaba kordor. Hynrei ynda la wan u Aristotle ngi iohi ba u shim ia ka kyntien *mimesis*

bad pynthymmai ia ka jingmut jong ka na kaba thew tang sha ka 'jingshupyrthuh' sha kaba thew pynban ia ka jingshna ba itynnai kaba iaid kyrdan pa kyrdan na ka plot sha ki tyngshop, nangta sa sha ka jingjied ia ki kyntien ki ban sngew ia hap bad ki jingjia, ki jaka bad ki nongkren ruh. Kane ka mut ba ki kyntien ki shong eh ha ka jubab kaba ngi ai ia ka jingkylli: Mano ba kren iano hangno bad kumno? U Plato haba u peit ia ka litereshor u iohi ia ka tang kum ka atiar ban hikai ia kita ki paid nongsngap/nongpule, hynrei u Aristotle u iohi palat ban ia kane. Ha u, ka kamram ka litereshor ka long ban pynsngewtynnai, bad ban pynkhuid ia ki jingsngew. Lada jia ba nalor kane, kata ka litereshor ka hikai artat, kata ka jinghikai ka biang tangba ka jinghikai hi ka dei ban long kaba la shu jia ryngkhat.

Ki nongrim litereshor ki pher na ki jong ka saians ym tang ha kato kaba la kdew sha khmat hynrei ha kiwei pat ki jingshisha. Kaba nyngkong ka mih na kaba ka litereshor ka dei ka kam kaba don ka jingiadei bad ka jingim. Ka jingim u bried ha sla ka khyndew ha ki syrtap ba pher ba pher ka long ka phang pdeng jong ka, bad dei na kane hi ka daw ba la pyniakhlad ia ka na ka saians da kaba buh ia ka ryngkat lang bad kiwei pat ki jingpule ba dei shaphang ka jingim bried da ka kyrteng *humanities*. Kaba ar, kum ka jingpule ba dei ia ka jingim, ka litereshor kam lah lait na kaba pynlong ia ka jingsngew shimet ka bynta ba pdeng jong ka. Ki jingbatai shaphang ka jingim ki lah ban ia syriem kawei bad kawei hynrei kawei ka jingbatai kam pep ban pher na kawei pat, namar ba uwei pa uwei uba peit ia ka jingim u iohi ia ka tang kat kum ba la hikai ia ka ha u. Kane ka jingiohlad bad ka jingiaiban ka litereshor ha ka jingpyrkhat bad jingsngew shimet jong u nongthoh ka pynlong ia ka kaba mar pyrshah bad ka saians kaba wad ym ia ka jingsngew hynrei ia kiei kiei kumba ki long, kata ruh ym ha ka jinglong kyrpang hynrei ha ka jinglong salonsar jong ki. Ngii lah ban ong ba ka saians ka wad ia kaba salonsar kátba ka litereshor ia kaba kyrpang.

Nalor kane, ka litereshor ka don ka jinglong ba ar syrtap kaba paw (i) lyngba ka dur eg. poitri ne drama; (ii) ka jingsngew kaba ha lyndet ka dur. Ha ka saians kiei kiei ki long beit tang shi syrtap hynrei ka litereshor ka iohi ba kiei kiei kiba paw shabar kim long kaba kut jong ka jingim. Ha lyndet jong ki jingjia don ki bor kiba trei ban pynlong ia ki kumba ki long. Kiei kita ki bor, kumno ki trei, ka long ka jingiaiwad ha ka litereshor. Ka jingiaiwad ka long ia ka jingsngewthuh shuh shuh ia kane ka jingim kaba long ka jingiadei jong kiba halor bad kiba hapoh, kaba hapoh bad kaba habar. Ka 'shuh shuh' ba ka litereshor ka wad ka long ia ka jingiadei ka mynsiem bad ka met. Kum kane ka jingwad kan ym don jingkut lano lano ruh. Kawei ka juk ka mih hadien kawei pat, kumta ruh kan long ia ka litereshor. Ka litereshor ka san bad ka roi halor ka nongrim kaba long ka

jingim bried ha sla ka khyndew ha ki syrtap jingtrei, jinglong, jingiadei bad jingpyrkhat ba bun jait.

Khatduh khatwai, ka long kaba donkam ban kdew ba ki nongrim litereshor, la ha kawei ka liang ki long ma ki kiba sei ia ki atiar ban pyndonkam ha ka jingbishar bniah, ha kawei pat ka liang lah ban ong ba ma ki hi ki mih na kaba bishar bniah ia ki litereshor kiba pher ba pher. Hangne ka shong ka jingiadei hapdeng kine ar. Yn sa nang kdew ia kane ha ka lynnong 3. Harum yn kdew ia ki nongrim litereshor kiba kham donkam da kaba kylli nyngkong eh ia ka jingkylli kaei ka litereshor.

Kaei ka Litereshor?

Ngii ju kren bunsien shaphang ka 'oral literature' kata, ka litereshor ha shuwa ban don ka thoh ka pule. Ki khanatang, khanapateng bad ki parom ki long ka 'oral literature' kaba ngi la ioh pateng na ki kni ki kpa, ki kmie ki kiaw jong ngi. Hynrei naduh ba la wan mih ka thoh ka tar (ha ka jaitbynriew jong ngi la ka la long dang shibit haba ia nujor bad kiwei pat ki jaitbynriew) ka kyntien litereshor ka thew ia baroh ki khana, drama bad poitri kumba la shon ia ki ha ki sla kot.

Ka kyntien 'litereshor' ka wan na ka English 'literature' kaba wan na ka Greek *letteratura*. Ban batai ia kane ka kyntien ka long kaba jakhom kumjuh kumba ngi sngew jakhom ban batai ia ka kyntien 'jingshai'. Baroh ngi tip ia kine ar, hynrei ban batai tang ha ka shi kyntien sbiak ngin ym lah. Haba phai sha ki dikshneri ka jingbatai ka long kaba kyllum haduh katta katta. Ka kyntihup ia baroh ka thoh ka tar, ka kot ka sla la ha kano kano ka jingdonkam. Ngan shim ia ka jingbatai ia kane ka kyntien na ka *Collins Dictionary of the English Language* (1986).

*literature*¹: 'Written material such as poetry, essays etc, esp. work of imagination characterised by excellence of style and expression and by themes of general or enduring interest,² the body of written work of a particular culture or people: *Scandinavian literature*³. Written or printed matter of a particular type or on a particular subject: *scientific literature, literature of the violin*,⁴ printed material giving a particular type of information: *sales literature*,⁵ the art or profession of a writer,⁶ obsolete learning.

Kane kawei pat ka long ka jingbatai kat kum ka *Oxford English Dictionary*, Compact Edition (1971).

*literature*¹: Acquaintance with letters or books; polite or humane learning; literary culture. Now *rare* and *obso-*

lescent.² Literary work or production, the activity or profession of a man of letters; the realm of letters.

^{3a} Literary production as a whole; the body of writings produced in a particular country or period, or in the world in general. Now also in a more restricted sense, applied to writing which has claim to consideration on the ground of beauty of form or emotional effect. ^b The body of books and writings that treat of a particular subject. ^c colloq. Printed matter of any kind.

Ha kine ki jingbatai ngi iohi ba ka la don ka jingpyrshang ban pynbynta ia ka litereshor kat kum ka jinglong jong ki. Na ka bynta jong ngi ka litereshor ka dei beit tang kito kiba ka Collins Dictionary ka kdew nombar 1, bad ka Oxford English Dictionary pat nombar 3a. Kine kin dei ki kot ki sla kiba ngi lah ban shem ha ki syllabus jong ki Department English, Khasi, Bengali, etc ha College bad University. Ha kane ka jingmut, ka litereshor ka ia dei bad ka jingnang jingstad kaba kyrpang kat kum ki kyrdan. Kane ka ialam jingmut ia ngi sha kawei pat ka rukom batai ia ka litereshor bad kata ka long ba ia ka litereshor ym lah ban shu pule kumto kumba pule kot khubor ne advertisement aiu re hynrei ba donkam ban da pule-ia-bishar artad. Nga kwah ban pynshai khyndiat ia kane kaba nga ong ka pule-ia-bishar. Haba pule ia ka kot khubor ka jingthmu ka long tang ban ioh jingtip. La kata ka long kaba shisha ne bym shisha ka jingbishar kam hap halor ka kot khubor hi hynrei hawei pat. Ka khubor kaba ngi donkam ban tip ka long kaba lah ban don da ki dak ba heh bad ba rben, ka lah ban long kaba la ker synduk da ki laiñ, ka lah ban long kaba rit, kaba mih ha kyndong - ki jaka bad ka rukom thoh ha ka kot khubor kim da long kiba ki nongpule ia ka ki da bishar sani eh. Ka kam jong ka kot khubor ka long ban ai jingtip bad lada ka la leh ia kata, kata ka la biang ia u nongwad jingtip. Hynrei ka pule-ia-bishar ka dei ban don bad iaaid ryngkat bad ka litereshor. Ka litereshor kam long tang ban ai jingtip la ka lah ban leh ia kata ruh - hynrei ka don bun kiwei pat ki jingitynnat bad jingpyn-sngewtynnat kiba ki nongpule ki dei ban da pule-ia-bishar, kata, pule-ia-wad artad ia kiba kum kita. Nalor kata, ka phang pdeng, ka jingmut bad khubor kaba u nongthoh u kwah ban pynpaw kam ju paw lypa na sla na sla, hynrei ka rieh ha ki jingjia bad ha ki kyntien ba la pynshong bad buh ryntih bha da ka jingpnah u nongthoh. Namar ba ka long kumne ka litereshor ka dawa ba dei ban da don ka pule-ia-bishar. Ka jingpule kaba pher bak lybak na kaba pule kot khubor ne advertisement. Nga pyndonkam ia ka kyntien pule-ia-bishar ha ka jingmut jong ka kyntien 'study' ha ka English.

Ka litereshor ha ka jingmut kumba la kdew haneng ka pher na ka

kot khubor lane advertisement ha ka liang ka jingtah ia ki nongpule. Ka jingsngew jong ki nongpule haba ki pule ia kine lai kam long kajuh. Ka advertisement kam don ha ka kano kano ka kam lait tang ban ktik ia ka jingsamkwah kat haduh ban rai ban leh kumta, kata thied lane leh kumba ba la advertised. Ka kot khubor ruh ka kut ka kam jong ka tang ha kaba ka ai jingtip. Lada kiba pule ia ki khubor ba la pynmih ki ngeit ne kim ngeit ia kita ki khubor kata kam long shuh ka kam jong ka kot khubor. Hynrei ka litereshor, nalor ki khana khadeh, nalor ka jingtehsong bha ia ki jingjia ha ka plot, ka don ka bor ha ka kaba rah jang ia ka mynsiem, bad ia ka jingmut jingpyrkhat ki nongpule. Kata kaba ka rah jang ka lah ban long ka jingpynhun ia ka jingsahnud, ka lah ban ai ka jingkmn bad ka jingkyrmen, hynrei ka lah ruh ban bsuh ha ka jingmut ki nongpule ia ki jingshisha jong ka jingiathaiñ ba jwat bad ba kyllaiñ jong ka jingim kat ban pynshai ne pynlyngngoh ba don kiei kiei kiba kum kita ha ka jingim. Kane ka dei kata kaba ha ka litereshor la kheiñ ba ka long kaba itynnat. Ka litereshor ka dei kaba itynnat bad dei kata ka jingtynnat kaba rah jang. Kane ka jingpyniapher ia ka litereshor na ka kot khubor lane advertisement ka long na ka liang ba ka jingpule ka ktah ia ka jingsngew ki nongpule kawei haduh tynrai ka longbriew manbriew bad kito kiwei pat tang ia kaba ha sla jong ka jingim. Kane ka mut ba ka litereshor ka pher na kiwei pat ha ka liang ka jingjylliew jong kata ia kaba la pynpaw.

Ka long kaba shai ba ka litereshor ka pher na ka advertisement bad ka kot khubor ha ka liang ka dur ka dar kata ha ka rukom ba la thoh ia ki. Ia kane ngim don jingeh ei ei ban iohi ne sngewthuh. Ka litereshor, ngim dei ban klet, ka long ka kyntien kyllum kaba kyntihup ia baroh ki jingthoh kiba don ha ki ka snap litereshor. Hynrei ka jingeh ka mih ynda haba ngi dei ban pyniapher ia ka litereshor na kito ki bym dei ka litereshor pynban kiba kup ia ka dur jong ka. Ka jingkylli kaba mih mynta ka long lada ngi dei ban pyniapher ia ki, kumno ngin leh ia kata. Ha kiwei pat ki kyntien ka jingkylli ka long kiei ki mat kiba don ha ki jingthoh, kata ha ki kot, kiba pynlong ia ki ka litereshor hynrei kiba knieh noh ia ka nam litereshor na kiwei.

Kaba nyngkong kaba ngi dei ban sngewthuh haba ngi peit ia kane ka jingkylli ka long ba ka hi da lade ka lah kdew lypa sha ki mat lane ki snap kiba kiba tip/pule litereshor ki sngewthuh/tip. Hynrei haba shu shim kyllum kita ki mat ki long ki dustur kiba la ia bat da baroh ym ha ka jinglong pyrkhing jong ki hynrei ba la kumno kumno ki dei ban don hangta. Kane ka dawa ba kiba pyniapher ia ka litereshor na ka bym dei ki don ym tang ka jingtip hynrei ka jingtbit ban wad la la pyndei ne em ha kita ki jingthoh ia ki dustur, ki nongrim bad snap pyrkhat kiba la ju shim kyllum ba ki long ki mat kiba dei ban don ha kano kano ka jingthoh ia kaba yn khot ka litereshor. Kine ki dustur, nongrim bad snap pyrkhat ki

long kiba lah ban ioh na ki jaka hikai lane na ki kot ki sla kiba hap ha ka kyrdan "ki nongrim litereshor bad jingbishar bniah."

La don shibun ki jingthoh kiba kren ia ka litereshor kum kawei na ki *fine art*. I Mrs. A.D. Tham i la thoh kawei ka kot *Ka Litereshor bad Ka Art* (1988) ha kaba I la kdew ba ka litereshor ka don ka jingiadei kaba jan bad ka *fine art*. La im shym pynshai ka mut aiu *fine art* pynban ngi lah ban sngewthuh ba ki fine art ki dei kito ki jingtrei ba pnah kiba pynpaw khamtam eh ia ka bor pyrkhath jong uta uba trei. Ka fine art kum ka jingrwai - jingtem ka wad ia kaba itynnat kaba rah ia ka mynsiem sha kiei kiei kiba kham halor ban ia kita kiba long ba jia ha ka jingim ba man la ka sngi. U nongrwai nongtem u king sha ki pyrthei bad jingmaian kiba kham palat ban ia kiei kiei kiba ha ka pyrthei u nongbylla sngi uba don tang kawei ka jingthmu ban ioh ia ka bai bylla na ka bynta ka jakpoh jong u.

U Soso Tham haba u thoh "Ngam pat ju tip kaei ka Art - ka Poetry" u shim ba ka poitri ka dei ka *art*. Hynrei ka jingkylli ka long ngi sngewthuh kumno haba ngi ong ka art. Ka art ka dei kata kaba la da thaw da shna lane pynlong da ka kti u briew, kaba la da shna da thaw ryngkat bad ka jingthmu bad kata ka jingthmu ruh ka long na ka bynta ban sei ne pynieng ia ka dur kaba itynnat. Kano kano kaba itynnat kaba long ka jingpynlong u Blei ym ju khot satia ka art lait noh sa tang haba ngi peit iap bieit ia ka jingitynnat ka jingpynlong bad nangta ngi sa ong ba u Blei u long u nongpynlong ba janai (master artist). Kaba kum kane ka rukom pyrkhath, kata ban khot ka art ia kaba pynlong u Blei kam don namar ba kam long kaba lah ban ia nujor ia kaba thaw u briew bad kaba thaw u Blei. Kaei kaei kaba u briew u thaw ka long tang ka jingpyrthuh ia kaei kaba u Blei u la pynlong lypa. Nalor kata ka jingbatai ia ka kyntien art ka long hi ba ka long ka jingpynlong kaba don bad ka jingthmu briew ha lyndet; namar kata kam dawa jingianujor ei ei bad kaba itynnat kaba la shna da u briew bad kata kaba la pynlong da u Blei. Kumta lah ban batai ba ka art ka dei kaei kaei kaba la shna da ka kti briew.

Te hynrei kumno shaphang kaba shna da ka kor ka bor haba uta uba shna u mang hi ban shna kaba itynnat? Kaba shna da ka kor nalor ba ka long kaba itynnat ka don ruh ka mut ka pyrkhath jong uta uba la mang lypa kumta naduh na ka liang kaba shna ki kor ki bor ban pynmih kum kita ki tiar haduh ha kita ki tiar hi. Hynrei la kine ki tiar ki tar ki itynnat katta pynban ym khot ia ki ka art, namar ka art ka dei tang kata kaba la shu shna kti. Kaba shna kti ka shna tang tang kawei shisien shna bad haba don shibun ki jingshna kiba i kumjuh pynban kin iapher kawei na kawei namar la shna ia ki la ka jong ka jong. Kane ka long kumjuh kumba u Blei u pynlong ia ki briew kiba briew te briew hynrei kiba ia pher iwei na iwei namar ba ka jingpynlong ka long shimet pa shimet. Namar kata, ka art kadei kaei kaei kaba itynnat ba la shna da ka kti briew. Lada ka

long kumta ka suk ia ngi ban ong ba ka jingoh dur lane jingdro dur lane ai rong dur ki long ka art, hynrei kumno ngin pyndei ia ka ha ka jingrwai bad ha ka litereshor. Ngin lah ban batai ia kane da kaba ong ba baroh kito kiba ngi khot ki fine art kum ka jingrwai - jingtem jingohdur, jingdrodur bad jingtei ki mih na ka mut ka pyrkhath bad jingsngew jong kita kiba pynmih ia ki. Ka thymmei jong ki baroh ka long kajuh bad dei na kane ka daw ba sa ong ba kine ki long ki jingtrei ba tbit bad ba don jingiadei kawei bad kawei pat. Ki jingtrei kiba ngi ju khot ki fine art kumba la kdew haneng, ki pher kawei na kawei khamtam eh na ka liang ki tiar trei. Ka jingrwai - jingtem ka pyndonkam ia ki sur bad kino kino ki jingtem, ka jingohdur ia kano kano ka lyngkhot maw, dieng, shyieng etc bad ka donkam ruh ia ki tiar ot kiba nep, ka jingdrodur pat ia ka canvas, u brut, rong, etc. ka jingtei ka donkam u maw u dieng etc. hynrei ka ktien bad ki kyntien ki long ki tiar trei jong u nongthoh litereshor. Hynrei ka jingeh kaba mih na kaba pyndonkam ia kane ka tiar trei ka long ba ka long ka tiar trei ym tang jong u nongthoh litereshor hynrei jong uno uno uwei pat uba thoh. Ka jingthoh ka lah ban long ka shithi u khun sha la ka kmie, ka jubab ha eksamin, ka tiket cinema, ka kot khubor, ka kot shet jingshet etc. Kine ki jingthoh kim dei ka litereshor la ki lah ban long ka bynta ha ka litereshor, ha ka jingshisha ki kham dei ka bynta ha ka histori ka jingsan bad jingiaid shaphrang jong kata ka jaitbynriew kaba thoh kumta. Hynrei namar ba kine ki pyndonkam ia ka ktien kaba ka litereshor ruh ka pyndonkam, ka jingpyniapher ia ka litereshor na ki ka la dei ban long na ka rukom pyndonkam ia kata ka ktien. Ha kiwei pat ki kyntien, kawei na ki mat na kaba ngi dei ban peit ia ka litereshor ka shong eh ha ka rukom pyndonkam ia ka ktien.

Ka Litereshor: Ka Jingpyndonkam Kyrpang ia Ka Ktien

Kane ka ialam ia ngi sha ki nongrim litereshor kaba ha ka jingshisha ka la mih hi na kane ka jingpynshongnia haneng. Kane ka nongrim ka batai ba ka litereshor ka dei ka jingpyndonkam ba kyrpang ia ka ktien. Ka litereshor ka dei ka jingpynpaw da ka ktien la ha ka jingthoh ne haba shu ong ktien. Ka dei ka jingpynpaw da uba thoh/kren ha ki nongpule/shah shkor. Ka jingpynpaw da ka ktien ka mut da ki kyntien ha ki phreis bad sentens ba don jingmut. Ban peit ia ka litereshor tang kumne ka mut ban peit ia ka tang kumba ka paw ha ki sla kot ne ha ka sur sawa ba la iohsngew. Kane ka dei ka jingshisha jong ka jingpyndonkam ia ka ktien. Hynrei ka litereshor kam dei tang ki kyntien ha ka jingpyniasnoh ba don jingmut, ka dei ruh kaei kaei kaba pynpaw ia kaba itynnat na ka bynta ka longbriew manbriew ha ka imlang sahang bad ka don ka bor ban pynkylla ia ka mut ka pyrkhath jong kita kiba pule/iohsngew. Kane ka dei ka jingshisha ia kaba la kdew sha khmat kum kaba ka litereshor ka rah jang. Te hynrei

mynta ngi kylli kumno kine ar - ka litereshor kum ka jingpynpaw da ka ktien bad ka litereshor kum kaba rah jang ki ia snoh. Ka jingiadei hapdeng ki kyntien/sentens bad ka jingmut ne jingitynnat kam long kaba shu jia ryngkhat namar ki kyntien ha ki phreis bad sentens ki long kat kum ki aiñ kramar bad kat kum ki jingmut ba la ai ha kita ki kyntien/phreis/sentens da ki briew kiba kren ia kata ka ktien ha kaba ia kata ka litereshor la thoh. Ka jingmut/jingitynnat kaba u nongthoh u thmu ban pynpaw ne pynsgew ka paw lyngba ki kyntien. Kane ka kdew sha kaba u nongthoh u da wad lane buh ia ki nongpule ha khmat jong u haba u thoh ia kata ka jingthoh. Kane ka mut shuh shuh ba dei ki nongpule kiba rai la kata ka jingthoh ka long ka litereshor ne em. Ki kyntien/phreis/sentens ha lade kim long ka litereshor hynrei ki long kumta ha u nongpule lada uta u nongpule u shem ba ki don ka bor ban ktah ia u. Hynrei la ka long kumne, ngim dei ban klet ba don kiwei pat kiba peit ia ka litereshor kum kaei kaei ka bym don lypa ka jingmut jingthew ha ka, kata ba u nongthoh um shym da don eh ka jingthmu ban ong ei ei ha ki nongpule hynrei ba u la shu thoh ia ka ban pynieng ia ka kum kaba u la thaw lane shna da ka ktien.

Ki linguist kum ki jong u Roman Jacobson ki ban ba kane ka long ka nongrim ha kaba ki litereshor baroh ki ieng. Ban batai shai ka mut aiu kane ka jingong "jingpyndonkam ba kyrpang ia ka ktien", u Wellek bad Warren ha ka *Theory of Literature* (1949) ki phiah ia ka ktien kat kum ka jingpyndonkam ha ki lai kyrdan: (i) ktien paidbah, (ii) ktien litereshor bad (iii) ktien saians. Kane kaba tyrwa u Wellek bad Warren ka ai ha ngi ka jingbatai ba ka litereshor ka dei kata kaba la thoh ha ka ktien litereshor. Shi synsgap sngew kumba ngi la ioh ka jingbatai kaba beit bad biang. Hynrei kam long kumta. Ka jingkylli; kaba kumno kata ka ktien litereshor, kiei ki dak kiba pynpher ia ka na kiwei kan iai ieng tad haduh ngin da lah ban sei ki jubab kiba biang ia kine ki jingkylli.

Ki don ki jaitbynriew kiba don lypa ka jingpyniapher ia ka ktien litereshor na kiwei pat. U.C.A. Fergusson (1959) uba pyndonkam nyngkong ia ka kyntien *diglossia* ryngkat bad ki jingmut ba kyrpang jong ka u iathuh ba ha ki ri Arab ka ktien Arabic ka long ar jait - ka *High Variety* kata ka ktien kaba kyrpang ha kaba la thoh ia ka Koran bad ia kiwei pat ki jingthoh. Kane ka *High Variety* lah ban ong ba ka dei ka nuksa jong ka ktien litereshor. Ka don sa kawei pat ka jait - *Low Variety* ka bym dei ka ktien litereshor. Na ka bynta kito ki ri, kaba phiah ia ka ktien ha ki ar kyrdan haneng ka bit ka biang. Hynrei na ka bynta kiwei pat kiba bun ki bym don lypa kum kane ka jingpyniapher ka jingkylli haneng ka shu dang sah hi. Ka ktien saians ia kaba u Wellek u kdew haneng ka long kato kaba iaid ryngkat bad ki dak (symbol) kiba ieng na ka bynta ki jingkdew bad jingkheñ jingdiah kiba kyrpang. Kane kam don jingiadei ei ei bad ka ktien ba la pyndonkam ha ka litereshor.

Ka la don ka jingpyrshang ban pyniapher ia ka ktien litereshor na kiwei da kaba kdew ba ka litereshor ka long barabor ha ka dur ki laiñ kiba lyngkot kiba lah ban long ia kiba la da thew ruh. Hynrei kane ka biang tang ia ka poitri ym ia kiwei pat kum ka drama bad nobel. Wat ha ka poitri ruh ngi tip shai kdar ba ym baroh kiba la thoh ha ki laiñ ki long poitri. Nalor kane, ngi lap pat ba don bun ki poitri kiba ka jingpyndonkam ia ka ktien ki bym shym pher na kaba ki long ha ka kren ka khana kaba man la ka sngi. U William Wordsworth lei lei u ong ba ka ktien ha ka poitri kam dei ban don jingpher ei ei na ka kren ka khana jong ki riew paidbah. Kane ka nongrim litereshor kam imat ba kan long kaba leit siew lada ngi peit ia ka ktien tang ha ka hi. Kaba donkam ia ngi ban sngewthuh ka long ba ngi dei ban wad ia kata ka ktien litereshor ha ki buit pyndonkam, ki buit pynshong ia ki kyntien, ki buit khun bad buit pynpyrkhun ia ki kumta ba kin lah ban pun shibun ki jingmut. Namarkata kaba bishar ia ka litereshor ban pyniapher ia ka na kiwei pat ka long ha ka jingshisha ka jingbishar bniah ia ki kyntien, kramar, ka khup, ka khriang, ka buit iathuh, ka buit tyngkhap ktien, ka buit khyrwait ka buit tynggian ia ki jingmut kat haduh ba ka ktien ha ka litereshor ka da pher bak lybak na kaba ju kren ha la ka sngi. Ka litereshor ka dei ka pyrthei jong ki ktien thawdur ki ktien thawnang kiba pynpyrkhat ia ki nongpule kham palat ia kaba ki kyntien ha lade hi ki long. U Soso Tham haba u rwai ha kaba sdang ka jingrwai 'U Tiew Pathaw'

Ko Eeid, phi dei u 'tiewlyngskaw,

bad haba u pynkut pat da ka

Ko Eied nga dei u tiew pathaw

um shym sahkut ha ki kyntien tang kumba ki long hynrei ma u lem bad ngi ki nongpule ngi ia ngi ha ki thwei jingieit kaba ki ktien ha ka jingrwai kim shym pynpaw shynna hynrei kaba la pynpaw da ka jingsiat bad jingkit jingmut jong ki kyntien ha ka jingiadon lang hangto. Kumta ka long kaba bit ban ong ba ki kyntien ha ka litereshor ki thain pyngkiang pyngkiang pynieng pynieng khnang ban pynpaw ia ki jingmut u nongthoh uba pyniaid ia ki jingjia da dien da dien, da khmat da khmat. Ki buit ba pher ba ki nongthoh ki pyndonkam ka pynpaw shai ba ka ktien ha ka litereshor kam long kaba shu beit soiñ soiñ, hynrei kaba 'kynriah' noh na kaba ka ju long. Hynrei ban lap ia kaba 'kynriah' nyngkong dei ban lap ia kaba 'beit' na kaba ka jingkyriah ka mih. Kane kam long kaba suk ban lap namar kaba beit ia kiwei ka lah ban long kaba kynriah ia kiwei pat. Haba pule ia ki nobel u W. Tiewsoh ngin iohi shibun ki nuksa jong ka jingkyriah.

Une u nongthoh u thoh "pynjliah jai" ha ka jaka ban thoh 'thiah jai'; u thoh "rung tnum iing" ha ka jaka ban thoh "rung tyngkong iing". Ka kyntien 'lyngwiar dpei' kam iaid kam shuh ha sor na ka daw ki jingkylla ha ka rukom im briew, namarkata ha sor kan long ka jingkyndria hada ngi pyndonkam ia ka ban mut sawdong ka 'gas stove' ne 'electric heater'. Nalor nangta wat kaba pher ruh ka duh ia kata ka jinglong pher jong ka ynda la iai pyndonkam ia ka barabor. Ka 'bhor ha la snoh ha piew' mynta kam long shuh ka jingkyndria ne jingkyndria pher ei ei.

Na kine ki daw ba la kdew haneng ia ka litereshor ym lah ban batai tang na ka liang ka jingpyndonkam ba kham pher ia ka ktien. Ka mut aiu kata ka jingpyndonkam ba kham pher ia ka ktien? Hato ka mut ia ki sentens kiba don palat ban ia kawei ka jingmut kumba la kdew sha khmat? Bishar ia kane ka sentens harum.

la ki ksew dei ban teh ha kali.

Hato kane ka sentens kam don lai jingmut? (i) Ka jaka teh ksew ka dei ki kali; (ii) lada ialam ksew ha kali dei ban da teh ia ki; (iii) ki kali ki dei ban don ki ksew ba la teh ha ki. Kano na kine ki jingmut ka dei ka jingpyndonkam ktien kaba long litereshor? Ngin ym lah satia ban ong kano. Haba u Soso Tham u thoh "Ko Eeid phi dei u tiawlyngskaw" nga ngeit um shym mut ban ong ba ka dur jong ita i Eeid jong u ka long kum u tiawlyngskaw, ne ka rong snieh doh kaba stem kmor kmor kumto. Kaba ngi sngewthuh na kane ka long ba kane ka dei ka rukom kren ka rukom pyniakop ia ka briew bad u syntiew. Kane ka rukom kren ka biang ha ka litereshor hynrei kam biang ia u stad jingthung. U Stad jingthung un ym batai ia u tiawpathaw kum ka baieit jong u ne jongno jongno ruh. Namarkata lah ban ong ba ka litereshor ka pyndonkam ia ka ktien ha ka rukom kaba kyrpang kumba la ong sha khmat, tangba ka jingmut jong ka kyntien 'kyrpang' ka long ba kam dei kaba beit phak phak kumba kiei kiei ki long, kata, ka pynpaw ia ki jingmut jong ka da kaba siat narud bad da kaba iaid kyllaiñ shane bad shatai. Ka poitri "Ki Mawlynnai" jong u Soso Tham ka long ka nuksa kaba paka ha kane ka liang. Hangne ngi iohi ka kramar bad ki kyntien Khasi paka hynrei peit ia ka buit kumno u nongthoh u thain ia ki kyntien ban wan rah ia ka jingjadi hapdeng ki umjer mynstep bad ki mawlynnai, ka jingngam jar jong ki umjer bad ka jingngam jar jong uwei uba wad jingstad. Ka dur kaba u nongthoh u la wan rah hangne ka long ka bym lah ban batai da ki kyntien, hynrei kaba lah ban mad lyngba ka jingshem hi, ka dur kaba ngi sngew kumba ngi sngewthuh hynrei ka jingbatai ia ka kam kut naba ka iar haduh katta katta. Ka jingiar ka spah pyrkhata ka mih na ki syrtap kiba don ha ka litereshor. Ngim dei ban klet ba ka jinglong ba kyrpang jong ka litereshor ka long ha kaba ka don borabor ar ar syrtap. Ka syrtap kaba nyngkong kadei ka shynrong kaba ai jingtip ia ki jingjia kiba u nongthoh u pynjia; ka syrtap kaba ar ka long

bad kyndthup ia baroh ka jingsngew kaba lah ban ktah ia ka dohnud ki nongpule. Ka jingpyrkhat ha kane ka poitri "Ki Mawlynnai" ka jylliew bad ka dur kam sah kut tang ha kawei hynrei ka pait pnat nawei shawei eg., "Ki umjer ba rong noh ka sngi" - shano ki ngam, shapoh niamra ka khyndew ne sha ka haw haw sha suiñ? Jia aiu ia ki umjer haba ki ngam jar shata? Hato ki ia kynduh jingeh ei ei haba ki la dei ban duh ia ka jinglong umjer? Kaei ki long shuwa ba kin long umjer? Kine ki jingkylli bad kiba bun kiwei pat kiba lah ban mih hi na ka poim ki pynpaw ia kata kaba nga la ong haneng ka spah pyrkhata ka bym lut shuh. U myllung u la lah ban pynlong kumne ia ka poitri tang da ka bor bad buit thain ia ki kyntien.

Katei baroh ba la kdew shaphang ka poitri "Ki Mawlynnai" u Soso Tham ka pynpaw ba ha ka poitri don ar ar syrtap ki jingmut: kawei kaba na sla bad kawei pat kaba jylliew kaba lah ruh ban long ka phawer. Ka nongrim litereshor ba la tip kum ka Semantic Theory ka shim kabu ia kane bad kdew ba kane ka long ka mat kaba kongsan kaba pyniapher ia ka litereshor na kiwei pat ki jingthoh. Kane ka nongrim ka shong lyngngeit ha ka jingpyniapher hapdeng kaei kaba ki kyntien / sentens ki mut ha ka jingmut kaba ha sla bad kaei pat kaba kita hi ki kyntien / sentens ki phawer. Ha ki jingiakren ba man la ka sngi la pyndonkam ia ka ktien na ka bynta ban ia sngewthuh lang u nongkren bad uba sngap ia u, hynrei ha ka litereshor ka ktien ba la pyndonkam ka buhrieh ha ka ia ki jingmut kiba mih na kito kiba la shu phawer. Namarkata, lah ban batai ia ka litereshor ba ka long ka kren ka khana ha ka thoh ka tar (discourse) kaba don ka jingmut ym tang ha sla hynrei kaba la buhrieh ruh. La kane ka long kaba shisha ha ka litereshor, pynban lah ban ong ba ka long kaba shisha ha ki bynta jong ka jingiakren jingiakhana ba man la ka sngi. Kiba bun ki jingkyllia ha ka jingim kim long kiba beit phak phak. eg. *Uno na phi ruh, da kaba khuslai u lah ban pyntam shipruh ia la ka rynnien?* Lane Wow! ka pyrthei sngi aiu kum kane? Ka kren biria ka kren phoilia ka shaniah borabor ha kaba ki kyntien ba la pyndonkam kim don ka jingmut kaba beit phak. Shisha, kaba pynlong biria ia ki ka shong eh ha ka jingmut barieh ba don hangta. Ka phawer lane ka phalang jingmut kam don ha ki kyntien bad tang ha ki hi. "Ki umjer ha u phlang, / Dangstep ki phyrnai" ki long ki kyntien kiba beit khlem jingbuhrieh, khlem sur phalang ei ei, kumjuh ruh ki kyntien "Nga ruh na iing jlang/Ngan leit wad mawlynnai" lada shu shim beit tang ha ki hi ngin iohi ba ym don sur phalang ei ei. Hynrei ynda la buh lang ia ki kumba ki paw ha ka poitri "Ki Mawlynnai" ki kylla long da kumwei pat. Ka long kumta ha ka drama bad nobel ruh. Lada ngin peit ia ka nobel *Ka Jingkwah U Kpa* ngin iohi ka jingiathain kaba jyrwit bha ha ki jingjia hangto. Hynrei ka jinglong ba thain kam shim wan na ka liang ba ki kyntien ki phawer ei ei hynrei na kaba u Tiawsoh hi u la buh

lang ia ki kumta ban pynjia ia ki jingjia ha ka rukom kaba kyllaiñ bha na kaba ngi ioh ruh shibun ki sur phalang jingmut.

Une u dieng kot uba thew ia ka jinglong litereshor na ka liang ki syrtap kiba don hangta u long uba bha. Lada ngin bishar bniah ia ki jingthoh baroh ba la mih ngin shem shibun kiba kum "Ki Mawlynnai" lane "Ka Samla Ri Lum", hynrei ha kajuh ka por ngi lah ban shem shibun bah kiwei pat kiba ngi lah ban ong kim ia kot satia bad kine ki nuksa kiba la kdew. Ia kito kiba ki kyntien wat ha ka jingbuh lang hangta kim phalang jingmut ei ei lait tang ia ka jingmut kaba ha sla ngin ong beit ba kim dei ka litereshor. Kiba kum kine ki jingthoh kin long kito kiba dei eg. ia ka mariang, ka geography, ki kot dawai, etc. Hynrei ia kito kiwei pat kiba don hi ka sur phalang tangba ki don tang kato katne ngin hap hi ban ong ba ki don hi ka "jinglong litereshor". Ka jingthew ia ka jinglong litereshor da ki syrtap jingmut ka long ka jingthew kaba da kaba ia nujor kawei ka jingthoh bad kawei pat. Kane ka mut ba katba ha kawei ngin lap shibun ka jinglong litereshor ha kawei pat ngin lap lehse kham khyndiat. La kdew haneng ba kane ka long u dieng kot uba bha namar ba ka long ka jingbatai kaba kham jinsur, kaba syriem ia u ilastik ha uba lah ban phrung lang ia kiba bun ki nobel bad poim ba mih ha kine ki sngi. Kane ka jingbatai ka iarap ia ki kritik ban jied napdeng kiba bun kano ka litereshor kaba kham bha bad kham khraw ban ia kiwei.

Lada ka semantic theory ka pynnoh pylla sha ka jingmut kaba don ha ki kyntien ba la pyndonkam hangto, ka structuralist theory pat ka pynnoh pylla sha ka shynrong ki sentens kiba pynlong ia ka. Kine ki pyrkhath ba namar ba ka litereshor ka dei shisha ka jingpyndonkam ia ka ktien, ia kata ka ktien lah ban bishar na ka liang ka shynrong sentens ha kaba ki don. Ka rukom bishar jong ki ka long kaba ki shim na ka lingwistik. Ka rukom bishar ha kane ka long da kaba phiah ia ki sentens ha ki kyntien bad ia ki kyntien pat ha ki morpheme. Ka jingpyrkhat ka long ba kumba ka sentens ka long kawei ka bynta jong ka jingpule bniah ha ka lingwistik, kumta ruh ka litereshor kum ka sentens ka long ka bynta kaba kham heh kham iar bad kham kyllaiñ. Ban batai kham shai ia kane u Olsen u sot na u Roland Barthes bad Tzvetan Todorov kiba thoh kumne shaphang kane.

'the structure of the sentence, the object of linguistics, is found again, homologically, in the structure of works. Discourse is not simply an adding together of sentences; it is, itself, one great sentence.'
(Olsen 1978. 17)

(la ka shynrong jong ki sentens, ka thong jong ka lingwistik, la shem ka long kaba shong nia, ha ka shynrong jong ka jingtrei baroh kawei. Ka kren ka khana

kam long kaba shu pynlang io ki sentens, ka long ma ka hi kawei ka sentens kaba khraw).

La sngewthuh ruh ba katba ha ka kren ka khana ka jingiasnoh lang jong ki kynnoh bad kyntien kim jam palat ia ka sentens, ha ka litereshor ia ki sentens la pyniasnoh ba kin long ka bynta kaba kham khraw ban ia ki, bad kine pat ha la ka kylla ki ia snoh ban pynlong ki bynta kiba nang kham iar shuh shuh bad ka ia id kumta ter shi ter haduh ba kin da ioh ia ka jingtrei baroh kawei.

Ka sentens ka dei kaba la pynlong da ka jingbuh ia ki kyntien kat kum ki aiñ kramar jong kata ka ktien, kawei pa kawei ka kyntien ka don ka jingmut ha ka bad ka rah ia kata ka jingmut kat ha kano ka jaka ba la buh ia ka bad ynda la buh lang bad kiwei pat ki kyntien, kata ka kyntien bad kita kiwei pat ki pynlong ia ka sentens ban don ia ka jingmut kumba ka long. Ka jingmut jong ka sentens ka mih na ka jingdon lang jong baroh ki kyntien ba ia don lang hangta. Ha ka jingmut kaba iar, kane ka mut ba ka jingmut jong ka sentens ka shong ha ka jingiadei kaba ka don bad kiwei pat ki sentens kiba don lang ha kano kano ka litereshor. Namarkata, lah ban ong ba ka litereshor ka long ka lyngkhot ia kaba lah ban sngewthuh na ka jingmut kaba don lang ha baroh ki sentens. Kane ka rukom pyrkhath ka peit ia ka litereshor kum ka sentens heh kaba don ki jingmut kyrdan kyrdan ha ki sentens bad kynhun sentens bad ha ka jingiadei kaba ki don kawei ka kynhun sentens bad kiwei pat. Ka jingeh kaba kane ka rukom pyrkhath ki structuralist ka wanrah ka long ba kane kam long shuh ka nongrim litereshor hynrei ka lad kaba bha da kaba yn bishar ia ka text jong kano kano ka litereshor.

Ki nia ki jutang ba la pyni haneng kim long kiba kut jong ka jingbatai halor ka jingkylli kaei ka litereshor. Hato ka phang pdeng kam long kaba donkam? Hato ki jingthmu jingthew kiba don ha ka jingmut u nongthoh kim long ma ki kiba pynlong litereshor ia kano kano ka jingthoh? Haba ngi pule ia ki drama u Bernard Shaw, ngi iohi ba une u kham pynleit jingmut ha kaba tyrwa ha ki nongpule ne nongpeitkai ia ki *aidia* jong u khamtam ban ia kaba pynlong ia ki ki drama kiba don ka plot kaba bha. Ki tyngshop puron jong u ki long kiba da batai/pynkhreh itymnat bha khnang ba kin lah ban pyndep bha ia ki kamram jong ki kumta ba kin nym pep ban pynpaw bha ia kita ki aidia kiba u Bernard Shaw u kwah pynsngew, bad lada lah, u kwah ban pynbor ia ki nongpule ban ngeit ia ki. Kaba ngi dei ban iohi ha ka jingiadei bad u Bernard Shaw ka long ba la ki jingthmu jingthew ki long kiba kongsan pynban ym dei ki jingthmu jingthew kiba pynlong litereshor ia ki drama jong u, hynrei ka jingpyndonkam jong u ia ka ktien da ka sap ba kyrpang jong u ka la pynlang sha ka thiar ka litereshor ia kata kaba ngi ong ka 'Shavian wit

and humour' (ka biria rai u Shaw) kaba pynsamrkhie khleh pynjnang ia ka jingmut. U S.J. Duncan u khot ia kane 'ka sap kren bad ka biria u Shaw'. U.S.J. Duncan, napdeng ki nongthoh Khasi u long uba ha kliar eh ha kane ka liang.

Ia ki kritik kiba bishar ia ka litereshor na kane ka nongrim, kata na ka liang ka jingpyndonkam ba kyrpang ia ka ktien la tip da ka kyrteng ki Formalist. Ki Formalist ha Russia ha ki snem 1920 ki la mih kum ka jingpyrshah ia kaba kheiñ kor eh ia ka litereshor tang na ka bynta ka jingshondur jong ka ia ka imlang sahlang. Kine ki peit nyngkong eh ia ka litereshor kum ka jinglum lang ia ki buit pyndonkam ia ka ktien hadien ki sa peit pat kumno kata ka jinglum lang ka trei kam ne paw ha kano kano ka litereshor. Ki New Critic ha America ruh ki dei kawei pat ka kynhun kritik kaba ngeit ba ka litereshor ka dei ha ka hi kumba ka paw, namarkata ki tih ki wad ban lap ia ki khuiñ pyrkhath baroh tang lyngba ka ktien kumba la buh hangto da u nongthoh hi. Ka jingbishar bniah jong kine ka long beit beit tang ha ka text hi kumba ka paw ha ki sla kot.

Ka Litereshor: Ka Pyrthei Ka Jingmutdur

Mynta ngin peit sa sha kawei pat ka nongrim litereshor. Bunsien la pyndonkam ia ka kyntien 'mutdur' la kumba ka ia mut kajuh bad ka 'shu thaw'. Kine ki don ka jingiasyriem ha ki kumta lada yn ong - "U don u bseiñ ha jingbuhum" haba kata kam long kaba shisha, ngi lah ban jubab pat da kaba ong - "Phi la shu thaw, u bseiñ u la shu mih na ka jingmutdur jong phi." Kane ka jingmut ka pynpoh dor ia ka litereshor la kumba baroh ka long tang ka pyrthei jong ka jingshukor. Ka jingshisha ka long ba haba ngi ong - Ka litereshor ka mih na ka bor mutdur u nongthoh ngi dei ban sngewthuh ba kata ka thew ia ka bor kaba lah ban iohi ia ka bym shym la jia hynrei ba kata kaba la iohi kam long satia ka bym lah ban jia.

Ka kyntien 'shu thaw' kam thew ia kaba shukor hynrei ia kaba u nongthoh u 'thaw' ki jingjia bad ki brieu kiba haba kim long kiba shisha la sngew pat kumba ki long kiba shisha. Kine kiba la thaw ki dei ka jingpynwan dur (abstraction) kaba itynnat la ia ki brieu ha ka jinglong bad rukom im, ne ia ki jingjia, ne ia kiei kiei kiwei pat kum ki syntiew, ka khlaw, ki lum, ki riat etc. Ki nongpule ki lah ban kwah poi kum sha ki jaka ba la iathuh khana hangta, lane ki lah ban thrang ban pynjah thynrang ia lade da kaba kheit ia ki soh plom saw hangta, lane ki lah ban ibha ia ki samla kynthei ne shynrang hangta, hynrei ki nongpule kim lah ban leh ia kata kaba ki kwah ban leh halor kata kaba ki pule. Kane ka dei ka jingmut jong ka kyntien 'shu thaw'. Kata kaba la pynwandur kam dei ka jingshisha ba la jia shisha hynrei ka long pat kaba lah ban long shisha kumta. Kane ka ialam jingmut ia ngi sha ka jingdonkam ban sngewthuh ba ha ka litereshor 'kaba da jia shisha' (reality) kam da long eh kaba donkam. Ka

jingpyndonkam ia ki kyntien 'shu thaw' ha kane ka jingmut kaba ar ka pynkynmaw ia ngi ia kaba u Aristotle u kren ha ka *Poetics* ba ka kam jong u nongthaw litereshor (poet) kam dei ban kren ia kiei kiei kiba la jia hynrei ia kiei kiei kiba lah ban jia kat kum ka aiñ jong ka jingdonkam (necessity) bad ka aiñ jong kaba ka lah ban long (plausibility). Dei hangne ba ngi iohi ia ki nongthoh litereshor ba ki pher na ki nongthoh histori namar katba ha ka histori la iathuh tang ia kaba la jia, ha ka litereshor la pynpaw ia kiei kiei kiba lah ban jia. Kane ka bor ba ka litereshor ka don ka la pynlong ia ki nongthoh halor ka litereshor ban ong ba ka histori ka sah kut tang ha kaba la jia shisha katba ka litereshor ka jam shaphrang ban kynthih na kaba la jia sha ka ban sa jia bad ha kaba ka leh kumta ka pynkylla ia kaba la jia (reality) sha ka jingshisha ba iai sah (truth). Kane ka jingpynkylla ka shong ha kaba u nongthoh u rung lyngba ia kaba la jia ban jingoh sha lyndet jong ki, ban kheiñ ban diah, ban bishar ban pynshong shano ki jingjia kiba la jia ki lam, nangno ka tynrai jong ki, ha kiba kum kino ki khen ki paw pyrthei, etc. Ki jingkylli kiba kum kine ki wad ban pyniasnoh ia ka daw bad jingmih jong ki jingjia kumta ba lah ban khñiot na ki ia kata jingshisha ba iai sah kumba la kdew haneng. Kano kano ka litereshor kaba lah ban leh ia kane ka ioh borabor ia ka nam 'ba khraw'. Ki drama u Shakespeare ki la long kiba donnam, kiba khraw namar ba ki jingshisha (truths) kiba ki pynpaw ki long kiba iaineh bad ba shisha ha ki por baroh jong ka jingim brieu. Dei ia kane ba u Aristotle u kren kum ka jinglong salonsar jong kane ka jait jingshisha.

Lada ka litereshor kaba don ia katei ka jingshisha ba salonsar ia long kaba bha, kaba khraw bad ka dor jong ka ka iaineh, te ka jingkylli kaba bud ka long kumno uta u nongthoh u pynioh ia kane ha ka litereshor jong u. Ha ka jingiohi jong nga, kane ka wan lyngba ka bor mutdur ka bor pyrkhath bad ka bor pynshong ia kata baroh ha ki ktien bad kyntien ba la thaiñ bha jai pa jai, bin pa bin. Lada ngi pdiang ia kane ka jingpynshongnia, ka dei ia ngi ban ong ba ka litereshor ka dei kito ki jingthoh lane jingiathuh (oral literature) kiba don ia kane ka snap, kata ka jingmutdur kaba pynpaw ia kaba kham halor ban ia ki jingjia ba man la ka sngi.

Kane ka nongrim ka pynshongnia ha kaba ka litereshor kam dei ka jingbuh jingkynmaw ia kiei kiei kiba la jia shisha namar lada ka litereshor ka leh tang katta te kan ym pher ei ei na ka kot khubor ne histori. Kane kam mut ba ha ka litereshor kiei kiei ki long lut kiba la shu thaw da ka bor mutdur u nongthoh. Ka jingshisha kaba ngi iohi ha kane ka nongrim ka long ba ka litereshor ka lah ban shim ia ki jingjia kiba jia shisha kum ka phang pdeng kumba la leh u Tolstoy ha ka *War and Peace*. Ka *War and Peace* ka iathuh ia ka histori kumno u Napoleon u la hiar thma ia ka Russia ha kawei ka por. Hynrei kaei kaba u Tolstoy u la leh ka long ba u

la mutdur ia kata ka jingjia ha ka histori, bad u la ai ka dur kaba thikna ia kata ka jingmutdur jong u, hynrei ngi dei ban sngewthuh ba uta u Napoleon uba don ha ka *War and Peace* um dei u Napoleon ha ka dur, rynieng ka doh ka snam jong u, u dei tang uba la shu mutdur, tangba ka jingmutdur ka iasyriem ia kaei kaba u Napoleon uba shisha jong ka histori u long. Kaei kaba u Tolstoy u la leh ha kane ka litereshor *War and Peace* ka long ba u la shim bad pyndem ia ki jingjia ba la jia shisha sha ka jingshisha ba kiei kiei kin long kumta kumba la kdew ha kane ka nobel man haba ka don ka thma.

U H. Elias u la shim ia ka histori ki syiem Khasi bad Synteng haba u thoh ia ka poitri jong u "Ka Saron Ksiar". "Ka Saron Ksiar" ka pher shibun na ka *Ki Syiem Khasi bad Synteng* u H. Lyngdoh namar katba ka jong u H. Lyngdoh ka long beit ka histori jong ki hima ha kito ki por, U H. Elias u ia id shaba palat u pud ka histori, kata u da ai ka jingbatai balei kita ki hima kiba khraw katta ki kylla duh noh ia kata ka jingkhraw. Katba lah ban iohi, u H. Elias um shym pynlong ia ki daw na ka histori ban long tang ma ki hi ka daw jong ka jingkhyllem. U la leit shabar ka histori ban lap ia ka daw tynrai balei ka leit long kumta.

Ha ki kyntien kiba tuid jlih, lyngba ki simile bad metaphor u H. Elias u la pynpaw ia ka bor mutdur bad ia ka bor batai ia ki jingjia kat haduh ba u la lah ban pynieng ha khmat jong ngi ia "Ka Saron Ksiar" kum kawei ka litereshor kaba kordor. Hynrei ki don ki litereshor ki bym pynshong nongrim ha ki jingjia kiba shisha hynrei da ka bor mutdur bad buit thaw jong u nongthoh ki pynpaw lyngba ka bym shisha ia ka jinglong ba long shisha kumta ha ka ri. Ka litereshor kaba bit eh ban long nuksa ha kane ka liang ka long *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*. Te kaei kane kaba shisha kaba u Soso Tham u pynpaw kaba ym shym la pynshong nongrim ha kaba shisha? Ka donkam ia ngi ha kane ka por ban phai sha ka jingpyniapher ia ar tylli ki jingshisha kiba la tip kum ka *realistic truth* (ba da jia shisha) bad *poetic truth* (jingshisha kat kum ka jingsngewthuh ia ki jingjia ba la jia shisha). Ka jingshisha kaba u Soso Tham u pynpaw ha ka poitri ba la kdew haneng ka long ka jingshisha jong ka jingpyndei, ka jingshisha kaba mih na kaba u myllung u kheiñ u diah u thew u woh, u bishar u khan na kiei kiei kiba long kiba jia ha ka jingim. Kita kiba jia ha ka jingim kim donkam ban da dei ki jingjia kiba khraw kiba long ka histori hynrei ki jingjia kiba jia man la ka sngi kiba long hi tang ka bynta jong ka jingim eg. ka iew ka plie man la ka sngi, te kumta u nongdie u die la ka jingdie bad u nongthied ruh u shu thied hi kat kum ka jingdonkam jong u. Ki jingjia ba man la ka sngi ki long kiei kiei kiba ngi iohi ba u Soso Tham u pyndonkam ha kane ka poitri ba pawnam jong u. Ka long, namarkata, kaba bit ban ong ba ka litereshor lane ka poitri ka dei ka jingiakhleh lang jong baroh ar ki jingshisha: kaba da jia shisha bad kaba mih, na ka

jingkheiñ halor ki jingjia ba jia man la ka sngi.

Ngi dei ban kynmaw ba uno uno u nongthoh uba dei ne u bym dei u nongthoh histori um lah satia ban kiar na ka histori namar ma u kum kiwei pat u long shi bynta ha ka histori jong ka por bad jaka puta jong u. La um kwah ban thoh halor ka histori, hynrei kata ka jingmutdur jong u kan pynpaw hi ia ka mut ka pyrkhath, ka dor ka mur ba ki brieu ha ka imlang sahlang jong u ki ai ia ka jingim bad ia ki jinglong ba bha ne ba sniew baroh. Lada ki jaka puta kiba u ai kyrteng ha ka litereshor jong u ki ppher bak lybak na ka jaka shong jong u, la ki jngai katno katno na u, pynban ha kaba u pynpaw ia ka rukom im/pyrkhath jong ki tyngshop jong u hangta un ym lait na kaba batai ia kita kat kum ka bor sngewthuh jong u ia ka jingim kaba u la ioh na ka imlang sahlang jong u. U nongthoh, ngim dei ban klet, u pynpaw ia ka rukom pyrkhath jong ka juk jong u lyngba ka ktien ka thylliej, ki nia ki jutang kiba mih hi na ka imlang sahlang bad juk jong u. Namarkata ngim lah ban ong ba ka litereshor ka ieng laituluid marwei hi ka da jngi tang ha ka pyrthei ka jingmutdur ba la shu thaw ka mut ka pyrkhath. U nongthoh. Ka *Paradise Lost* u John Milton, *Ka Burom Ba La Jah* u H. Warmphaign Sten ki long ki nuksa kiba shai kdar ba la kaba bun kaba la kren hangto ka long kaba la shu mutdur hynrei don bun kiei kiei kiba kine baroh ar ki la shim na kaba shisha. *Ka Burom Ba La Jah* kan nym lah ban pyndep ia ka kam kum ka allegory lymda la don kiei kiei shisha ha ka longbrieu manbrieu ha ri Khasi Jaintia ia kiba u nongthoh u la pharshi. Ka elegy bad kiba bun kiwei pat ki lirik ruh ki pynpaw ia kiei kiei kiba shisha kat kum ka jingsngewthuh ba shimet jong ki nongthoh. Ngi lah ban ong ba uba kren ha ka poitri um dei uta uba thoh. Lada ngi shim ia u Soso Tham ngin ong ba uba kren um dei u Soso Tham, hynrei u myllung uba hapoh u Soso Tham uba kren ha kito ki poim jong u, namarkata ka poitri kam da donkam ban long kaba da jia shisha ha u Soso Tham. Lehse ka biang ban ong kumta, hynrei kumno ngin ia ong haba ngi ia kynduh bad kito kiwei pat kiba ong ba uta uba thoh, u dei hi ma u bad ba kata baroh kaba ki thoh kam dei kaba ki shu mutdur hynrei kaba ki da shem da mad hi ha ka jingim jong ki. Kane ka lah eh ban long ha ka poitri kaba lyngkot "Ha U Comdel" jong u H. Warmphaign Sten ka dei ka nuksa kaba paka eh ia kaba kum kane ka rukom pyrkhath. Hynrei ha ka drama bad nobel, ka jingong jong ki ka pynlong ba ka jingthoh hi ka long ka jingiakhleh lang jong kaba la jia shisha ne kaba lah ban jia shisha bad ka jingmutdur. Ka long kaba eh ban pyniakhlah ia u myllung Soso Tham na u rangbah Soso Tham lane u nongthoh nobel H. Warmphaign Sten na u rangbah H. Warmphaign Sten, hynrei ngim dei ban klet ba uno uno u rangbah ne kynthei brieu kiba thoh, kham bunsien ha ka por ba ki thoh ki don ha ka ri ka jingmutdur lada ym ong eh ha ka ri ki jingphohsniew.

Kane ka jingiahleh jong ki ar ki jingshisha kumba la kdew sha khmat ki pynlong ia ka litereshor ban long ha kawei ka rukom kum ka histori jong ka jaitbynriew bad ba dei halor kane ruh ba la pynshong nongrim sa ia kawei pat ka jingbatai ba ka litereshor ka dei ka it khmih jong ka jaitbynriew lane ka itkhmih jong ka jingim.

Ka Litereshor: Ka Itkhmih Jong Ka Jaitbynriew

Kawei pat ka jingbatai ka long ba ka litereshor ka long ka itkhmih jong ka jaitbynriew ne jong ka imlang sahlang. Kane ka mut ba ka litereshor ka don ka jingiadei kaba jan bha bad ka kolshor jong ka jaitbynriew. Kane ka long ka jingpyrkhat kaba ia pdiang paitbah bha, bad ka mih ruh na ka daw ba bunsien kaba la thoh ha ka litereshor ka long kaba ia syriem eh bad kiei kiei kiba jia ha ka jingim kat haduh ba teng teng ngi sngew ba kata ka jingthoh ka thoh ia kaba da jia shisha. Ka jingiadei kaba jan kaba don hapdeng ka pyrthei ha ka litereshor bad ka pyrthei ha kaba ngi im bad khiih ka pynpaw ia kawei ka mat pyrkhat kaba long ba ka litereshor hi ka mih na ka jingim bad ka pynim ia lade ruh da kata hi. Ka jingim ka paw ha ka litereshor kum kaei kaei ba la shon dur ha ka rukom kaba itynnat bad ba don jingmut ia ki nongpule. Ka nongrim ba ka litereshor ka dei ka pyrthei mutdur jong u nongthoh bad ka jingsngew ba shimet jong u ka ia id dor bha hapdeng ki nongthoh jong ka juk Romantic Movement. Kawei kaba ngim dei pat ban klet haba ngi ia kren shaphang kane ka nongrim ka long ba kine ki nongthoh kiba shaniah shibun ha ka bor mutdur kim shym thoh tang ban ioh phet rieh na ki umkthang jong ka jingim, hynrei ha kajuh ka por, ki wad ban sneng, ban pynthymmai ia ka longbriew manbriew, bad ki ngeit ruh ba ka litereshor ka don ia kane ka bor phylla. Haba ngi phai dien sha ka litereshor Khasi ngi iohi ba kane ka rukom pyrkhat ka long kaba ha khmat eh u ha Soso Tham, H. Elias, V. G. Bareh bad la jan baroh ki nongthoh Khasi ki ieng kum ki sangot ban kyrsiew thiah ia ka jaitbynriew. Kane ka long namar ba ki ngeit ba ka litereshor ka don ka bor ban pynkylla ia ka mut ka pyrkhat ki nongpule. Balei phi tharai u Soso Tham u bynriaw shaphang ka jingbymtrih ban ia thied bad pule kot? Hato ka jaitbynriew kan roi shaphrang khlem ka jingpule kot? Pynban kane ka long kaba la jia ha ki por u Soso Tham.

Ka jingiaiasnoh jong ka litereshor bad ka jingim ka ai lad ia ki nongpule ban peit ia ka jingim na ka jaka kaba kham pajih khlem da wanrah ia ki jingsngew ba shimet ha kata ka jingjia/khana. U nongpule u don la ki jingsngew bad jingpyrkhat halor ki jingjia kiba u iatynghuh ha ka jingim jong u shimet. Kita ki jingsngew lane jingpyrkhat ki lah ban long kiba u la pynsngew ha kiwei de ne kiba u shu kun ha lade. U lah ban leh katba u mon ia kine. Lada kumno re kumno u iohi ha ka litereshor ka jingiyathuh kaba kum kaba ma u hi u la shem bad mad, kata kaba ha ka

litereshor ka lah ban ktah ia u ha ki bun rukom. U lah ban dom ia u nongthoh da kaba pyrkhat ba u nongthoh u thad lyngkrang ia ki jingjia ha ka jingim jong u. Hynrei um lah ban dom khamtam lada uta u nongthoh um don jingiadei ne jingiaithuh ithaw ei ei. Lada u dom u kieh, kata, uta u nongpule u wanrah ia ki jingsngew ba shimet, hynrei lada u peit ha ka litereshor kum ka khana ba la shu pynwandur u lah ban iohi kham bha ia ki jingjia namar mynta u pule ia kita kum kiei kiei kiba jia shawei shaar. Kane ka iarap ia u ban sngewthuh ba ki jingjia kiba pher bad kita hi kiba don ha ka litereshor kiba syriem bad kiba la jia ha u ki long ka bynta jong ka jingim, bad ba kaba la jia ha u kam shym long kaba khyllah. Kane ka iarap ban pynlong ia u uba lah ban pdiang ia ki jingjia da ka mynsiem kaba lah ban ia pyneh bad ka jingim. Ka jingsngew jong ki tyngshop-puron, ki jingjia ba la buh beit ha ka litereshor ki pynpeit ia ki khmat u nongpule ia kaba kumno kiwei pat ki leh bad sngew ha kum kita ki khen. Shuh shuh, lada ki jingjia ha ka litereshor ki pynum ia ka dohnud u nongpule, u Aristotle u ong, kata ka long ka jingpynkhuid ia ki jingsngew. Lada u nongpule u sngewsynei lane u sngewbitar halor ki jingjia ha ka litereshor, u nongpule hamar ba u leh kumta, u klet ia ki jingjia kiba la jia ha lade, u ia shim bynta noh shipor bad kito ki jingsngew jong ki tyngshop puron, bad ha kaba u leh kumta ka jingkit kaba u don ha lade kumno re kumno ka kylla sting. Ki jingbatai ki ong ba kane ka jingpynkhuid lane jingpynsting ia la ka jingkit da kaba ia shim bynta noh bad kiwei kiba don ia ki jingkit kiba ia syriem ka dei ka rukom pynkhiah kaba mih na ki doktor homeopathy. La ka homeopathy ka ong ne kam ong kumta, nga ngeit ba baroh ngi shem ba kane ka jingiashim bynta ha ka shitom shijot kiwei ka ju iarap ban pynsting ia la ka shitom shijot la jong. Ka jingiashim bynta kumne ka ju ai borabor ha ki nongiashim bynta ka jingsngew kumba ki la jop ia la ki jingeh, bad kane ka don shisha ha ka ka bor pynkhiah. Ka litereshor kaba shim ia ki jingjia ha ka jingim kum ka phang pdeng jong ka ka pynmyntoi ia u nongpule ha kane ka rukom. Ka nongrim pyrkhat ba ka litereshor ka dei ka itkhmih jong ka jaitbynriew /imlang sahlang ka long kaba la rim naduh ka por u Plato bad kiwei. La ju khot ia ka ka *mimesis theory*, kata, ka nongrim ba ka litereshor ka long ka jingpyrthuh bud ia ka jingim.

Kane ka nongrim haba dei ba dei ka thap lam sha kaba pynlong ia ka litereshor ka thup jingthoh ha kaba la thoh ia kiei kiei kiba la kham noh pynban sha u pud ka jinglong khlem akor. U R.S.Lyngdoh ha ka jingkynthoh jong u halor *U Raimon Bad Ka Dashisha* ka nobel jong u L.H.Pde u thoh:

Kawei kaba ngam sngewthuh ka long ka jingong jong ki briew ba ki jingthoh jong phi ki long vulgar. Wat pynnoh mynsiem ia lade namar ki briew jong ngi kim don

jingshlur ban pdiang ia ki jingshisha. Hynrei para ba la bisnar ia ka jinglong ka juk mynta kum ki itkhmih ki ban pynpeit ia ki samla bad ia ki long kmie long kpa.

Kaba thad lyngkrang ia ka longbriew manbriew, ka lah ban long, ia ki katto katne, ka kamram ka litereshor hynrei ia kiwei pat ka kamram jong ka litereshor kam long ban thad lyngkrang hynrei ban tei ia ka jingim. U Owen Rowie napdeng ki kritik Khasi u iohi ba ka kamram jong ka litereshor ka long ban kyntiew ia ka longbriew manbriew shaneng sha jrong ha ki kyrdan jong ka jinglong janai. Kiwei kiwei ki nongthoh ruh lyngba ki jingthoh jong ki ki pynpaw shai ba ki ngeit ba ka litereshor la ka long ka it khmih jong ka jaitbynriew pynban kiei kiei kiba ki pynpaw hangta ki long kum ki atiar ban hikai, ban sneng ban kraw bad ban pynpeitmat ia ki nongpule. Haba peit ia ka litereshor Khasi khamtam ia kito kiba haduh u F.M.Pugh, ngi iohi ba kawei ka kamram ia kaba la ai ha ka litereshor ka long ba kan ieng kum ka jingpyrta pyrshah ia kano kano ka jinglong jong ka imlang sahlng kaba u nongthoh u iohi kum kaba sniew, isaitmet na kaba dei ruh ban phai dien shi syndon. Ka jingpyrta u Soso Tham

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei
Jingshai ka Ri ngim tip ei ei.

ka iaisah haduh mynta mynne kum ka jingpyrta pyrshah kaba da don ruh bad ka jingthmu ban pynkyndit bynriew bad pynphai ia baroh ki briew ha ka Ri sha kiei kiei kiba kordor bad ba don burom kiba la don lypa ha la ka jong ka kolshor. Ka jingkhoh ka long sha kaba ki paid Khasi Pnar kim dei ban ia beh tang ia ka jong kiwei hynrei ba ngi dei ban wad bad ia ka jingshai kaba la don lyngba ha la ka Ri.

Kane ka rukom pyrkhath kaba pynlong ia ka litereshor kum ka atiar na ka bynta ban pyndep ia kano kano ka jingthmu ka long mar pyrshah bad kawei pat ka rukom pyrkhath kaba peit ia ka litereshor kum kaba long beit tang na ka bynta jong ka hi. Hynrei haba shu kren kyllum kiba bun ki litereshor kim long khlem jingthmu, khamtam lei lei lada ngi kheiñ ba ka litereshor ka long ka jingong ei ei jong u nongthoh. Lada ka litereshor ka dei ka jingong ei ei, khlem pep kata hi ka jingong kan kynthup katto katne ka jingthmu. U I.A.Richards ha ka ese "The Four Kinds of Meaning" u ong ba kano kano ka jingong ka don borabor saw tylli ki jingmut bad kita ki long *sense, feeling, tone*, bad *intention*. Kine ki ia snoh kawei bad kawei bad ka lah ban long ba kawei na kine ka kham paw, hynrei ka lah pat ban long ba baroh lang kine ki don lymbnep kat haduh ba ki nongpule

kin hap ban da shitom ban lap ai u nongthoh u thmu ban ong. Hynrei la ka long kumno kumno ruh ka jingthmu kan nym pep ban don ha kano kano ka litereshor ruh.

Bunsien ka litereshor, la ka long ka it khmih jong ka imlang sahlng jong kawei ka juk, pynban ka lah ban long ba kiei kiei ba la kren hangto ki paw kum kiba khlem juk, kata, ka juk kam i kumba ka long u pud ia ki. Kane ka mut ba don ki litereshor kiba don ka jingiadei haduh ha ki juk slēm slēm hadien u nongthoh. Lada ka long kumta, ngi lah ban ong ba kata ka litereshor ka don ia ka jinglong salonsar ka jinglong kaba donkam eh ba ki litereshor kin don lada ki dei ban don ka dor kaba neh kaba sah. Ki drama u Shakespeare ki don ia kane ka snap. Ka Bible lada shim ia ka tang kum ka litereshor ka don ia kane ka snap ha ka rukom kaba biang thew haduh ba yn ym don kawei ruh ka juk kaba yn ym iohi ba ki jingthoh hangto ki iadei bad ka. U Jean Paul Sartre u dei uwei uba pyrkhath ba u nongthoh litereshor u donkam eh ban don ha khmat jong u, kata, ban buh jingmut lypa ha lade kiba kumno lane kiei ki nongpule jong u. Kane ka long kaba donkam bad kaba shisha ha ki liang kiba bun hynrei ha kajuh ka por ngim dei ban klet ba lada ka phang pdeng jong ka litereshor ka long ka dohnud briew ha ki syrtap bad liang ba pher ba pher ngi lah ban kren skhem ba kiba kum kita ki long khlem juk bad namarkata kata ka jingbuh jingmut lypa kiei ki nongpule kam long ka jingdonkam kaba nyngkong, hynrei lada ka phang pdeng ka long ia ka synshar khadar, ia ka ioh ka kot, ka jingroi ka saians bad tekhnologi, etc. ka donkam ban thoh ha ryngkat ka jingsngewthuh shai kiei ki nongpule.

U W. H. Hudson u ong ba ka litereshor kaba ka tynrai jong ka ka ha ka jingim ka mih shabar phlait na ki saw tylli ki daw. Kita ki long kine: (i) Ka jingkwah jong ngi ban pynsgew ia ki jingpyrkhath jong ngi sha kiwei pat. I Mrs. A.D. Dkhar i kubur ia kane da kaba i thoh

Ka Literature ka long ka jingpynshai (permanent expression) ha ki ktien bad kyntien ia ki thwei jingpyrkhath, ki jingsngew ka dohnud, bad ka jingsngewthuh kaba iadei bad ka jingim bad ka pyrthei kaba sawdong ia u briew. (1988:13)

(i) Kane ka jingkwah ban pynsgew sha kiwei ka long eh namar ba u briew u dei u jingthaw u bym lah ban shu kan tang ha lade ia kiei kiei uba u la lum lang ha ka jingmut jingsngew jong u na ki jingiashem bad jingiohi kiba ha ka jingim. (ii) Ka daw kaba ar kaba pynmih ia ka litereshor ka dei ka jingsngewtynnath jong ngi ban sngap ia ki jingjia kiba kiwei ki iakynduh, ki jingmut jingpyrkhath bad ki jingsngew jong ki, kiei ki rukom im jong ki, bad kumno ki leh haba ki ia kynduh ia ki khen ba pher ba

pher jong ka jingim. (iii) Kaba lai pat ka long ka jingkwah jong ngi ban iohi ia ka pyrthei lyngba ka jingshondur ia ka da ka bor mutdur u nongthoh. (iv) Kaba khatduh ka long ka jingagnud jong ngi ban iohi ia kiei kiei kiba itynnat.

Ka litereshor ka lah ban mih namar kano kano na kitei ki jingpynkhih haneng. Hynrei kaba ngi kham kwah tip ka long kaei ka long ka litereshor bad kiei ki kam jong ka. Ngi la kdew ba ka long ka dur ba la shon ia ka jingim. Ka kam jong ka ka long ban batai bad pynshai ia ka jingim. Ka jingkylli kaba mih na kane ka long kumno bad ha kano ka rukom ka litereshor ka batai ia ka jingim; ka mut aiu haba ngi ong ka litereshor ka batai ia ka jingim. Kane ka nongrim ka peit ia kaba ka litereshor ka ai ka jingbatai ia ki bynta ba pher ha ka jingim lyngba ka jingiohi kaba da ka bor pyrkhath bad bor mutdur. Kane ka rukom batai ia ka jingim kam long kaba shu leh ruma ha ka jingmutdur kulmar hynrei ka jingmutdur kaba dei ka jingkheih bad jingpynshong na kiei kiei kiba jia ba long man la ka sngi khnang ban poi sha ka thong kaba long ka jingshisha. Ka jingshisha kaba ka litereshor ka wad ban pynpaw ka long ka jingshisha kaba shapoh, kata, kaba don ha ka bynta kaba shapoh ka dohnud briew kaba long ha ka jingshisha ka daw tynrai jong baroh kaba u briew u pynpaw shabar lyngba ki jingleh bad jingkreng jong u. U nongthoh litereshor, namarkata, u shim ia ki bynta ka jingim kum ki mar rew lyngba da kiba u pyndonkam ban lap ia ki jingshisha ha lyndet jong ki jingjia. Kane ka dei ka jingtih ka jingwad ia kaba shapoh. Ka jingim kaba habar ka long tang ka shynrong hynrei kaba shapoh jong ka ka long kaba kongsan eh kaba ka litereshor ka ialeh ban batai. Dei namar ba ka litereshor ka peit lyngba ia ki jingjia ba ka sa pher na ka histori kaba shu iathuh beiti ia kiei kiei kumba ki long, bad ka dei kane hi kajuh kaba pynpher ia ka na ka saians. Ka saians haba ka shim ia kano kano ka met ban batai, ka leh kumta da kaba phiah ia kata ka met syrtap pa syrtap, bin ba bin bad kan batai haduh ban da lut khoit khlem ieh khyndiat ruh. Kumta lada ka shim ia u tiew *lily* ban batai, kan batai lut khoit ia ki bynta jong u, ia kito kiba ka khmat ka iohi bad ia kito kiba lah ban iohi tang da ki *microscope*. Ka jingbatai ba bniah katta jong ka saians ka long beiti ia baroh kaba u tiew *lily* u long ha ka jinglong jingthung bad syntiew jong u. Ka jingbatai ka saians ka long kaba khlem kano kano ka jingmutdur. Ha ka rukom jong ka, ka jingbatai kam ju tam ia kaba kaei kaei ka long. (Hangne ngi shim ia u tiew *lily*). Te kumta haba ka saians ka la dep batai lut khoit ka wan sa ka litereshor ban batai sa ia ka jingiadei jong u bad ka jingsngew ka dohnud shaphang jong u. U W. H. Hudson u iathuh ia kaba u Liegh Hunt u ong ba ka poitri, kata, ka litereshor ka sdang na kaba ka saians ka ieh. Ka saians ia u tiew *lily* jong u nongthung syntiew ka ong uba na ka iing *Hexandria monogynia* hynrei ia u myllung Spenser u tiew *lily* u dei 'Ka thei bhabriew jong ka Kper'.

Kane ka kyrteng ba la ai da u myllung ka pynpaw ia ka jingitynnat ka jingilup bad jingieit kaba don ha une u syntiew-ka jingitynnat bad jinglong kiba ktah ia ka dohnud jong u nongpeit. U tiew *lily* uba la phuh itynnat bha u pynkhih ia ka dohnud briew ban ieng ha khmat jong u da ka jingsngew lyngngoh da ka jingsngew phieng ba na u piat uba rit uba rieh hapoh khyndew lah ban mih uba itynnat katne. Kane ka jingsngewphieng ka pynkhih shuh shuh ia u ban iaroh ia u Blei uba ha lyndet ka jingpynphuh; ka lah ban pynkhih ha kajuh ka por ia ka jingsngewrit ha khmat ka jingkhraw ka jingpynlong u Blei; ka lah ruh ban pynpaw ia kaba katno ka lyngkot ka por jong ka jingitynnat: u tiew *lily* uba mynta u phuh shibit u tlor noh. Kine ki jingsngew ki dei kita ki jingshisha barieh kiba ka litereshor ka batai bad pynpaw ia kiba ka saians kam leh ei ei satia. Na ka daw ba ka litereshor ka khun ia kiei kiei baroh sha ka ban wanrah bad pynpaw ia ka jingsngew ka dohnud lah ban ong ba ka litereshor ka khraw palat ban ia ka saians, hynrei kata kam mut pat ba ka saians kam don dor ei ei. ka ruh ka khraw ha la ka jong ka jingkhraw, hynrei ka jingpynkyndeh ia ka dohnud, ka jingkyrsiew ia ka na kaba ka shoh samthiah ka long ka kam bad ka jingkhraw jong ka litereshor. Ka jingsngewtynnat, jingkmn ka dohnud haba ka peiti ia kiei kiei ha sawdong ka jingim ka long kaba lah ban sngewthuh, tang da kito kiba la mad ia ka. Ka litereshor ka dei kawei ka lad kaba pynioh ha ki briew ia kum kane ka jingkmn jingsngewbha bad jingsngewtynnat.

Ka Litereshor: Ka Shong Ha Dor Jong Ka

Kawei pat ka jingpyrkhat kaba iadei bad ka litereshor ka long ba ka jingthoh ka kylla long ka litereshor ha kata ka jaitbynriew tang namar ba kata ka jingthoh ka long kaba donkam. Ki jingthoh jong u Rabon Singh, Jeebon Roy, H. Lyngdoh, H. Elias, T. Rodborne, O. Mawrie, D.T. Laloo bad kiba bun bah kiwei pat ki nongthoh ki long kiba donkam haduh katta katta, ka dor jong ki ka kor haduh katta ba lada kim shym la don, ka thiar jong ka litereshor Khasi kan jin da la long kaba duna ryngheng. Kine ki nongthoh haba ki thoh lehse ki thoh ym namar ba ki kwah thoh litereshor hynrei namar ki iohi ba ym shym don satia ki jingthoh halor kito ki phang kiba ki la thoh, ki phang ia kiba ki da sngew dei eh ban thoh. Ki jingbuh jingthoh u Rabon Singh, Jeebon Roy bad H. Lyngdoh halor ka niam Khasi ki long ka nongrim kaba lada kim shym la buh lypa ki jingthoh jong ki ka ri bad ka jaitbynriew ha ka liang ka kot ka sla kaba iadei bad ka niam kan jin da la long kaba lyngkhuid. Ki 'kyntien kynthoh' kiba ngi lap ha ki kot kiba pher ki long sa kawei ka jait jingthoh kaba ki nongthoh haba ki thoh ia ki kim shym mut ban thoh ia ki kum ka jingbishar bniah. U F.M. Pugh u da sngew sammut eh haba u pule ia ka 'ktien kynthoh' u S. Khongsit ha la ka jong hi ka kot poitri *Ki Sur Ha La Ri* ym namar ka jingduna ei ei

hangta, hynrei namar ka jingiohi lypa ba ha kawei ka por yn sa pule ia ka kum ka jingbishar bniah. Ka la long kumta bad "Ka Jinggaikmat" u Edrenei Chyne bad ka jingren radio u D.N.S.Wahlang. Ia kine ngi pule mynta kum ki bynta ka litereshor ha ka liang: "Ka Nongrim Litereshor bad Jingbishar Bniah." Lehse ki 'ktien kynthoh' jong u rangbah R.S.Lyngdoh kiba u la thoh halor ki kot jong kiwei pat ki nongthoh ia kiba la lum lang mynta ha kawei ka kot: *Ki Maitphang U Khluur Ka Ri* kin sa long kawei ka thymmei ia kaba yn sa tih sa wad bniah na ka liang ki nongrim litereshor bad jingbishar bniah. Hynrei haba une u rangbah u thoh, lehse um shym thoh da ka jingthmu ban thoh jingbishar bniah ei ei, hynrei lada yn pule ia ki kumba la leh ia kiwei, katei ka thup jong u kan kylla long kawei ka bynta kaba donkam hapdeng jong ngi.

Lada ngi peit ia ki jingthoh bad bishar ia ki na ka dor ba ki don ha kata ka jaitbynriew, ngi lah ban ong ba kano kano ka jingthoh kaba ka jaitbynriew ka kheiñ kor ka long ka litereshor. Kane ka jingbatai ka long kaba kham kyllum hynrei ka long ka jingbatai kaba myntoi na ka bynta ki jaitbynriew kiba dang sdang shen ia ka thoh ka tar.

Hynrei kane ka jingbatai ia ka litereshor kaba tang na ka liang ka dor ba ka imlang sahlung ka ai la ka long kaba myntoi pynban ka don la ka jong ka jingduna, kata ka long ba ha ka jingshisha dei ban kham peit ia kano kano ka jingthoh ha kaba ka ka long ym eh ha kaba kiwei ki ong shaphang jong ka. Nga kdew ia kane namar nga ioi ba ka long ruh kaba shisha ba ka dor jong ka jingthoh ka kylla kat kum ka por. Kane kam mut ba ki litereshor ba khraw kin duh noh ka jinglong khraw jong ki hynrei ba ha ka jingiaid ka por kin shu sah kiba khraw tang na ka liang ba la ju kheiñ ia ki kiba khraw, ym shuh kiba khraw namar ba ki long kiba iadei bha bad ka juk. Nga la kdew sha khmat ba ki litereshor kiba khraw ki long kiba khlem juk bad ka jingiaidei jong ki sha baroh ka long salonsar. Hynrei ngim dei ban klet ba ka litereshor ym tang ba ka long kaba khlem juk, hynrei ka long ha kajuh ka por ki jingthoh ba la thoh kyrpang na ka bynta ki brieu kiba kyrpang, halor ki daw kiba kyrpang bad ha ka juk ruh kaba kyrpang. Kumno kine ki syrtap ba i kum kiba ia pher, kiba i kumba ki ia pyrshah ki iadei? Ngim dei ban matlah ia ka jingshisha ba ym lah ban thoh kano kano ka litereshor ha ka suda. Ki nongpule, ka imlang sahlung bad ka jingmut jingpyrkhat u nongthoh uba shah synshar shah ialam ha ka rukom pyrkhat jong ka juk ha kaba u im ki long ki snap bym lah ban pyniakhlad na ka litereshor. Ka dor jong ka ruh ka shong ha kaba ka ia biang bad ka jinglong jong ka juk ki nongpule. Lada ka sah kaba biang katba nang iaid ki juk, kata lei lei ka nang bha shuh shuh, hynrei ka jinglap u I.A.Richards na kaei ba ki samla kiba u hikai ha Cambridge ki thoh kum ki jingkynthoh halor ki poitri kiba pher ba pher ka don shibun ban hikai ia ngi. Une u I.A.Richards ha ka *Practical Criticism* (1929) u

thoh ba u kwah ban tip kumno ki samla pule jong u ki pule poitri bad kumno ki kynthoh halor jong ki. Ban lap ia kata, u sam bad phah kynthoh ha ki ia ki poim kiba ia pher; ia ki nongthoh jong ki ruh khlem pynpaw, ma u kum u nonghikai ruh um ai ksai ei ei halor kita ki poim ba u la sam. Haden shi taiew, la lum ia kita ki jingkynthoh bad ka jinglap ka long ba ka jingpynshongdor ia kita ki poim ka long markhongpong. Ki poim kiba la ju ioh ka kyrdan kaba khraw ki la ioh pynban ia ka kyrdan kaba kham hapoh, katba kita kiba la ju kheiñ ba kim da long kiba bit eh ki la kiew pynban ha ka jingkhraw. Kane ka jingshem ka kdew shai ba u diengkot uba da ka dor ba ki brieu ki ai halor ka litereshor um long uba bit ba biang nadong shadong. Kam long kaba lah batai ia ka litereshor khlem da wanrah ia ka jingsngew ki nongpule; kam long pat ruh kaba dei ban ong ba ka litereshor ka dei kano kano ka jingthoh kaba kino kino ki shu khot la ka khot ka litereshor. Ka jingrai ba ka litereshor ka dei ka litereshor kam dei kaba katto katne ngut ki shu ong kumta hynrei ka dei ban long kaba la pynshongnia halor jong ka jingthoh hi kyrpang eh halor ki nongrim ba ki rukom pyrkhat kiba don hangta ki long kiba iadei jan bha bad ki rukom pyrkhat jong ka imlang sahlung kiba long ruh kat kum ki juk ki juk. Kane ka pynpyrkhat ia ngi ba ka mat kaba la kdew sha khmat, kata ba ka litereshor ka long ka it khmih jong ka imlang sahlung ha ki liang kiba pher ba pher ka long u diengkot uba kham bit kham biang na ka bynta ban bishar ia kano kano kum ka litereshor.

Ki mat ba la kdew sha khmat na kiba la batai ruh ia ka kyntien 'litereshor' ki long ki mat na kiba la ju bishar la yn kheiñ ia kano kano ka jingthoh kum ka litereshor ha ka jingmut ba khim jong ka. Kham bunsien ngin lap ba kito ia kiba la khot ka litereshor ki don ym tang ia kawei na kitei ki mat, hynrei ki ju don khleh; ka jingkhambun jong kawei ka mat ban ia kawei pat ka long ka jingjied u nongthoh kat kum ka jingthmu jingthew kaba u don lypa ha ka jingmut jong u.

Lehse ki jingbatai ba la ai sha khmat halor ka kyntien litereshor ki la lah ban ai jingsngewthuh katto katne halor kane ka bynta kaba donkam.

Ka Litereshor: Ka Bynta Ki Nongpule

Na ka nongrim litereshor kaba pynshong nongrim ha ka dor ba la ai ha ka litereshor, ha ka bor mutdur bad jingsngew u nongthoh, na kato ruh kaba peit tang ia ki kyntien kumba ki paw ha ka text, mynta ngin peit sa ia kawei pat ka nongrim kaba peit ia ka litereshor khamtam eh na ka liang ka bynta ba ki nongpule ki shim. Haba shim ia kano kano ka litereshor ngin shem ba ki kyntien ba la buh beit ha ki sentens ki don jingmut tang namar ba u nongpule u lah ban pyniasnoh ia kita ki sentens bad kiwei pat kiba ki ki iasnoh hynrei kiba don pat ha kiwei ki bynta jong ka. Kum

ka nuksa, kine ki sentens harum kiba la shim na ka *Kwah Bym Ju Kut* u H.Warmphaign Sten kin long kiba don jingmut tang lada ki nongpule ki kynmaw ia ki jingjia kiba la jia kham sha khmat, lynda kumta kin ym long kiba don jingmut.

"Ngan ym phai dien, ngan ym phai dien,"

u rwai na ka Khoros Khristan

Ka plot ha ka drama, epik bad nobel kan ym paw lynda ki nongpule ki lah ban rah ia kawei ka lyngkhot jingjia sha kawei pat, pyniasnoh lang ia ki kumta ba kin tylli lang ha kawei ka kam. Ki kyntien kiba don ha ka text kin long tang ki dak rōng ha ka sla kot lynda ki nongpule ki ia shim bynta lang ban ai ka jingbatai / jingsngewthuh ia ki. Kiba ai dewmet ia ki kyntien ki dei ki nongpule. Ban sngewthuh ia kato kaba la kdew ha ka jingiadei bad ka jingpyrkhat ba ka litereshor ka dei ka jingpyndonkam kyrpang ia ka ktien: *Ia ki ksew dei ban teh ha ka kali* donkam ia ka jingtip lypa u nongpule ia ka kolshor ha kaba kum kane ka jingthoh ka don. Kane ka mut ba ki nongpule litereshor ki wanrah lypa katto katne ka jingtip shaphang ka jingim/rukum im bad kata kaba ki wanrah ka ai ka jingmut/jingbatai ia kita kiei kiei kiba don ha ka litereshor. Ka jingkylli kaba mih mynta ka long: hato ki jingmut u nongthoh kim long kiba donkam? Ki long kiba donkam, hynrei ba kin don jingmut ha ka rukom kaba dei ki dei ban iaid lyngba na ka sla kot shaduh sha ka mut ka pyrkhat ki nongpule. U Jeane Paul Sartre ha ka kot *What is Literature?* u kdew ba ki nongpule ki long ka bynta ka bym lah ban shu ieh kumto khlem leh ei ei. U nongthoh u dei hi ban da pyrkhat kiei ki nongpule jong u. U nongthoh, lah ban ong, u thoh sha baroh ki nongpule, hynrei ki kyntien 'baroh ki nongpule' ki iar than bad kim kynduh khyndew satia; namarkata ka kham dei ban ong ba u nongthoh u thoh sha la ki kher ki mer ha la ka jong ka jaitbynriew. Ka ktien hi kaba u thoh ka pynlong ia u ba un ym lah kiar hi na kaba buh jingmut sa bad ia ki nongpule ruh.

Shuh shuh, kane ka nongrim ka peit ia ka litereshor kum kaba don ar tylli ki bynta kiba kongsan. Kita ki long kine: (i) kaba itynnat ba la thaw da u nongthoh, bad (ii) kaba sngewtynnat ne da kumwei pat kat kum ka jingshem ki nongpule. Hapoh ar kine ki tduh ka litereshor ka shong. Kane ka mut ba ka litereshor kam dei tang ka text kumba ngi ju pyrkhat, hynrei ka text bad u nongpule. Kat kum kane ka nongrim, ka text ka long tang ka shynrong ia kaba la pyndap doh bad ai jingim da ki nongpule. Ng iohi ba ka bynta jong ki nongpule ka long kaba khraw haduh katta katta.

Ka jingeh kaba shah khmat haba peit ia kane ka nongrim litereshor ka long ba ka ai lad ia ki nongpule ban ai ha kano kano ka text ia ki jingmut kiba bun katba bun ki nongpule. Ki nongpeit pyrman kim lah

ban ngeit ba ka text kan don ki jingmut katba bun ki nongpule wat la ka long kaba shisha ba ka text hi kam don tang kawei ka jingmut.

Kawei pat ka mat kaba ia dei hi bad kane ka nongrim ka long ba kaba dei ban wad ha ka text ka long kaei kaba ka litereshor ka lah ban leh ia ki nongpule. Ka jingsngewthuh jong kito kiba kyrshan ia kane ka nongrim ka long ba ki nongpule ki dei ban iohi kyndiang ia kiei kiei kiba thymmai, ban tynjuh ia kita kiba thymmai ha ka jingiadei bad kiba rim kiba la don lypa ha ka jingmut jong ki kumta ban iohi lane peit ia ki jingjia da ka jingsngewthuh kaba thymmai. Kane ka rukom pule ia ka litereshor ka rah ia ki nongpule sha ki kyrdan sngewthuh ia lade kiba nang kham jrong bad kham jylliew katba nang iaid ki por. Kane ka nongrim ka mih na ka saifn pyrkhat ba haba ngi pule ngi dei ban leh kumta da ki khmat kiba peit bad ki jingmut ki bym khyrdep lypa sha kiei kiei kiba thymmai. Ka jingkylluid jingmut na ka liang ki nongpule ka long kaba donkam. Ha kaba ia dei bad kane ka nongrim, kawei kaba donkam ia ngi ban iohi, ka long ba kane ka nongrim ka leit siew khamtam eh ha ka jingpule ia ka litereshor ha ki jaka pule/hikai kum ha ki skul heh bad skul bah, ym hawei pat.